

АКЦИЈА ФРАЊЕВАЦА
САСЛУШАЊА СРПСКИХ ИЗБЕГЛИЦА

Издавачи

Архив Републике Српске, Бања Лука
Архив Војводине, Нови Сад

Библиотека

Сведочења

За издаваче

др Бојан Стојнић
др Небојша Кузмановић

Лектура и коректура

Драгана Јовановић

Графичка обрада текста

Ненад Савковић

Штампа

???

Тираж

???

ИБСН

АКЦИЈА ФРАЊЕВАЦА
САСЛУШАЊА СРПСКИХ ИЗБЕГЛИЦА

(Приредио. др Вељко Ђурић Мишина)

Др. Фра Срећко Перић, фрањевац фрањевачког самостана код Ливна, родом из среза ливањског, чија је сестра удата за Србина, пре масовног покоља Срба у ливањском срезу месеца јуна 1941 год.[ине] са олтара самостанске цркве у Горици позвао је Хрвате католике да започну покољ Срба са речима:

„Браћо Хрвати идите и кољите све Србе. Најпре закољите моју сестру, која је удата за Србина, а онда све Србе одреда, када овај посао завршите, дођите мени у цркву, где ћу вас исповедити и причестити, па ће вам онда сви греси бити опроштени.“

Фра Филиповић исусовац из самостана Петрићевског 8. фебруара 1942 године позвао је усташе из Павелићеве „телесне бојне“ на покољ Срба у околини Бања Луке са покликом: „Убијајте а ја ћу вас разрешити греха“.

„Хрватски лист“ из Осијека бр. 124 од 29. маја 1942. године доноси допис из Вировитице:

Сахрана усташког борца оца Сидонија Шолца.

Вировитица, 27 свибња.

Цијела Вировитица и преко стотину нашичких мјештана и младежи отпратило је данас прије подне до последњег почивалишта узорног хрватског свећеника и усташког борца благопокојног о. Сидонија Шолца, домаћег сина, који је у вршењу своје свећеничке и домовинске дужности на трагичан начин изгубио свој млади и радни живот на први дан Духова на путу из Нашица у једно село, где је био подмукло нападнут и на окрутан начин уморен. Тијело пок.[ојног] о. Сидонија Шолца допремљено је синоћ влаком из Нашица и стављено на одар у овдашњој жупској цркви. Тисуће и тисуће грађана дошли су у цркву, да се поклоне сијени врлог свећеника и да се помоле за његову душу. Данас у јутро стигла је велика поворка мјештана из Нашица, где је покојник провео неколико година свећеништва. Усташки логорник из Нашица г.[осподин] Хрипко, логорник усташке младежи Драгутин Мајер, оци Фрањевци, ватрогасци, „Католичка акција“ и бројни грађани из Нашица дошли су, да се опросте задњи пута са својим драгим душобрижником.

Жалобна свечаност почела је свечаним реквиемом, који је служио о. Еуген Кукина из Бјеловара, док је на кору пјевао мушки збор ХПД „Родољуба“. О покојникову раду и животу говорио је у цркви о. Себастијан Шантала а спровод је водио уз бројно свећенство покојников друг о. Срећко Мајсторовић, вјероучитељ из Загреба. Огромна поворка народа, претставника усташких државних власти, усташке младежи, ватрогасаца те чланова вјерских и културних мјесних друштава пошла је праћена жалобним звуцима гласбе до гробља Св.[етог] Марка. У поворци ношено је много вјенаца.

Уз овдашње претставнике државне и усташке власти присуствовали су спроводу и побочник усташког стожера из Осијека г.[осподин] Хамш, управитељ жупског редарства, г.[осподин] др. Драгутин Братуша, тајник великог жупана Велике жупе Барања г.[осподин] Адам Врбанац те усташки потпоручник г. Кочиш. Након благослова мртваг тијела опростио се с покојником у име нашичких грађана и нашичке „Католичке акције“ усташки логорник, нада све дирљивим говором у коме је изнио неуморни рад пок.[ојног] оца Сидонија за вјеру и домовину. У име свећенства Котара нашичког говорио је о. Остијан Острогнај, жупник из Ђурђеновца, те о. Марвин Струцер, фрањевац из Нашица, а у име велике жупе Варага тајник г.[осподин] Врбанец.

Нека му је лака хрватска груди, за коју је положио свој живот!

+++

БАЈИЋ Ђорђе, кафеџија из Бања Луке, стар 58 година, син пок.[ојног] Николе и Милице, рођ.[ене] Малешевић, неожењен, исказан са избегличком легитимацијом бр. 35647, након што је опоменут на исказ истине, исказао је 25 априла 1942 године следеће:

Једне ноћи првих дана након успоставе Независне државе Хрватске провалили су усташе у стан српског владике Платона из Бања Луке, извели га из куће, стрпали у аутомобил и одвезли у непознатом правцу. Око 10 дана после његовог одвођења, нађен је његов леш од сељака у реци Врбасу код пилане „Босна Боа“, а.д. крај Бања Луке. Када је леш вађен из воде, онда је у њему препознат владика Платон. На њему се видело, да је владичина брада била изгорела и да су му на грудима ложили ватру, а затим га заклали. После тога причало се је поверљиво међу Србима, да је владика Платона одвео и након мучења заклао ЧОНДИЋ Нико, зидар из Бања Луке.

У месецу мају 1941 године, ухапшени су и доведени у Бања Луку, те затворени у т. зв. „Црну кућу“: Суботић Душан, прота и бивши народни посланик из Босанске Градишке; Маријанац Сима, посједник и бивши народни посланик из Мркоњић-Града; прота из Приједора¹, којему не знам имена², а с њим ухапшен је и затворен Ђурчија, гостионичар из Бања Луке. Они су били у затвору око један месец дана, а затим једне ноћи изведени из затвора и убијени у Челинцу крај Бања Луке. Лешеви проте из Приједора и гостионичара Ђурчије нађени су у ријечи Врбањи, крај Челинца, а љешеви проте Суботића и Маријанца нису пронађени.

Одмах после ових, доведени су у Бања Луку и затворени у „Црну Кућу“: Брашковић³ Душан, земљорадник и бивши народни посланик из Крупе у Врбасу и Вранешевић Ђорђе, прота и бивши сенатор из Прњавора.

Они су такођер држани у затвору преко један месец дана, а затим једне ноћи одведени у село Дракулићи и тамо убијени. Њихови љешеви нису пронађени.

У међувремену од успоставе независне државе Хрватске, па до месеца августа 1941 године, усташе су убили у селима Ивањској

¹ Из Љубије код Приједора.

² Живко Даниловић.

³ Бранковић.

Пискавици и Рамићима преко 600 Срба мушкараца. Оборужани усташе ишли су ноћу по овим селима, проваљивали у српске куће и одводили све мушкарце старије преко 15 година и убијали их у односним селима. Знам, да је тада убијен Милаковић Гавро, жељезничар из Ивањске, док имена других неznam. У месецу новембру 1941 године, хрватска војна комисија откопала је више јама, у којима су покопани лешеве убијених Срба из наведених села, па је тада установљено да су у једној јами покопана 4 мушкарца у седећем ставу у 4 ћошка, а на љешевима нису се могле наћи никакве ране, или озледе, па се је из тога са сигурношћу утврдило, да су жртве живе сахрањене. Ово је било у селу Ивањска.

У прошлој јесени оборужани усташе дошле су у српско село Ребровац крај Бања Луке и тамо убили све одрасле Србе мушкарце.

Течајем месеца јула и августа 1941 године, ухапшени су по усташама и одведени у Госпић следећи Срби из Бања Луке: Курузовић Светозар, столар, Финдрик Лука, бивши срески начелник; Пердив⁴ Душан, трговац; Јанковић Мићо, трговац дрвом; Тешановић Ђорђе, столар, Кошчица, бивши срески начелник и многи други, чијих се имена више не сећам. О судбини њиховој се ништа није дознало, али је сигурно, да су сви убијени.

У месецу децембру 1941 године, дошао је из Загреба у Бања Луку изван број усташа из Павелићеве „телесне бојне“, који су убијали Србе по српским околним селима, а села пљачкали и упљачкану имовину довозили у Бања Луку.

На 8 фебруара 1942 године, једна група ових усташа под вођством фратра-исусовца⁵ именованом⁶ Филиповића из манастира Петричевца⁷, крај Бања Луке отишла је у српско село Раковица-Рудник крај Бања Луке. У овом селу радили су у руднику Срби радници заједно са радницима католицима и муслиманима. фратар-усташа, Филиповић по легитимацијама установио је раднике Србе, које је одмах одвојио од радника католика и муслимана, те их истодобно на лицу места у руднику дао по усташама убити. Усташе су ове раднике Србе убили крамповима. Тада су овде убијена 52 радника Србина.

После тога отишли су усташе под водством фратра Фили-

⁴ Пердуб.

⁵ Непотребно исусовца, треба фрањеваца.

⁶ Томислав.

⁷ Петрићевца.

повића у село Дракулићи крај Бања Луке, откуда потичу убијени радници рудари. У овом селу усташе су под руководством фратра Филипковића убили око 1500 Срба - људи, жена и деце. У овом селу тада су убијени сви житељи једино се је спасила једна жена именом Ленка и њезиних 5 деце, те још једно дете, чији су родитељи убијени. Жена Ленка је касније полудела.

Село Дракулићи, у којем су усташе извршили горе описани покољ спада под општину Буџак, среза Бања Лука. После извршеног покоља послала је општина буџачка службени извештај котарској области у Бања Луци, у којем јавља да су Павелићеви усташе на 8 фебруара 1942 године упали у мирно село Дракулићи и без икаквог разлога поклали 1500 Срба, чије су љешеве оставили да их по ноћи развлаче пси и крмци. Стоку и намирнице убијених Срба одвезли су усташе у своје магацине у Бања Луку. Овако је гласио извештај општине о оном грозном покољу Срба, које су извршили усташе из Павелићеве „телесне бојне“. Ја сам лично гледао, како су усташе на 9 фебруара 1942 године, после горе описаног покоља до-терали стоку у Бања Луку.

На 9 фебруара 1942 године, усташе су клали Србе у селима Мотикама, Павловцу и Ханколима⁸, среза бањалучког. Укупан број покланих Срба у горе наведеним селима износи око 2700 душа.

После ових покоља у месецу фебруару били су на вашару у Бања Луци сељаци из села Клашнице: Поповић Момчило, два брата Момићи, те још двојица, чијих имена не знам. Они су враћајући се са вашара кући, имали код себе веће суме новаца, па су их зато на периферији града код свињске пијаце дочекали усташе, снимили их са кола и одвели у непознатом правцу, те се о њима више ништа не зна. Сигурно је, да су убијени и по усташама опљачкани, а мотив убиства била је пљачка.

После ових покоља настала је у Бања Луци међу Србима паника тим више, што су им усташе поручили, да ће поклати све Србе у Бања Луци, па су тада били и блокирали Бања Луку. Тада је отишао у Загреб Бешлагић⁹ првак муслимана бањалучких и казао Павелићу, да он не може дозволити покољ Срба у Бања Луци, јер да ће се у том случају муслимани дигнути на отпор. Тиме су Срби из Бања Луке спашени покоља, али су натерани да пређу на римокатоличку веру, па их је већина под притиском и прешла.

⁸ Хан Колима.

⁹ Хакија.

Многе српске породице из Бања Луке хрватске власти су још прошло лето присилно пребацили у Србију. Станове ових Срба усташе су после тога потпуно опљачкали. Најбоље и најскупоценије ствари из српских станова добили су рођаци наведеног Др. Гутића. Рођак¹⁰ Гутићев, по имену Мандровић¹¹, који је иначе без занимања, добио је кућу и намештај протераног трговца Божића Косте. Његова кћерка Мира добила је из напуштених српских станова скупоцене зимске крзнене капуте. Уопште рођаци Др. Гутића сада су сви постали богаташи.

Прошлог лета усташе су порушили у Бања Луци двије српско-православне цркве. Рушење ових цркава морали су вршити Срби и Јевреји, који су тада били затворени у „Црној Кући“.

Главни иницијатор свих прогона и покоља, те пљачке Срба у оном крају јест већ поменути Др. Гутић Виктор, који је у својим говорима стално харангирао против Срба. Затим су се особито истицали: ГУТИЋ Блаж, адвокатски солицитатор, и брат Гутића Виктора: ЧОНДИЋ Нико, зидар; ЂЕЛИЋ¹², слуга; БУТОРАЦ Вилко, банковни чиновник и његова два брата, којима не знам имена; КАН¹³, шеф Гутићева кабинета, за којег кажу, да је био југословенски добровољац; МОМЧИНОВИЋ¹⁴, бивши чиновник Банске управе, те напред већ споменути фратар ФИЛИПОВИЋ. Такођер и други фратри долазили су на договор Гутићу, али ја њихова имена не знам.

У задње време у околици Бања Луке воде се огорчене борбе између Срба, који су пред зулумима усташа побегли у шуму, те самих усташа. Одбегли Срби држе целу бањалучку околицу, осим пута који води за Бос.[анску] Градишку.

Ја сам напустио Бања Луку на 18 априла 1942 године, јер се из горе наведених разлога нисам осећао сигуран. У Београд сам стигао на 19 априла 1942 године.

Друго немам исказати, и на исказано и прочитано ми могу се заклетти.

¹⁰ Зет.

¹¹ Леон Биргер Мандровић.

¹² Асим.

¹³ Јосип.

¹⁴ Стјепан.

МАРТИНОВИЋ Добрила, учитељица основне школе у Шипрагама, среза Котор Варош, стара 21 годину, исказала је 5 марта 1942 године следеће:

Ја сам била учитељица основне школе у Шипрагама среза Котор Варош. Када је настала независна држава Хрватска нисам положила заклетву верности Др. Павелићу, па сам зато престала вршити учитељску дужност. У Шипрагама сам остала све до 21 јуна 1941 године, када сам то место напустила и прешла у Бања Луку, где сам стално живела код родитеља.

Место Шипраге јест највећим делом муслиманско. Срба има мање од десет процената. Околина је сва српска. За време мојег боравка у Шипрагама није било прогона Срба како у Шипрагама, тако нити у срезу которварошком. То се по мом мишљењу може захвалити ПЕТРИЧЕВИЋУ Матку, тадањем котарском претстојнику у Котор Вароши, који је ближи рођак Др. Гутића Виктора усташког стожерника за бившу Врбаску Бановину.

У месецу мају 1941 године порушене су српско православне цркве у Котор Вароши, Челинцу и Маславарима (Масловарама – *примедба приређивача*). Рушење ових цркава морали су вршити домаћи и најугледнији Срби. Наређење за рушење српскоправославних цркава издао је поменути Др. ГУТИЋ Виктор.

У месецу мају 1941 год.[ине] једне ноћи усташе су упали у приватни стан бањалучког владике Платона, одвели га у затвор звани „Црна Кућа“, а одатле исту ноћ њега и Суботића¹⁵, пропу из Бос.[анске] Градишке, који је већ био тамо затворен, одвели су у село Брбању, које се налази три километра од Бања Луке, где су их убили, а њихове лешеве бацили у реку Врбању. Ова уморства извршена су после пијанке Гутића и његовог крвника Ђелића.

После тога настало је хапшење и одвођење Срба. У месецу јулу 1941 год. ухапшени су и одведени у логор у Госпић: Тешановић Ђорђе, столар, Кошчица Јово, бивши срески начелник у Котор Варошу, те многи други Срби, чијих се имена више не сећам. О њиховој се судбини до сада ништа не зна. Усташе су такође у масама хапсиле Србе тежак из српских села у околици Бака Луке и затварали их у затвор звани „Кастел“ у Бања Луци. Причају, да су многи Срби у овом затвору убијени и бачени у ријеку Врбас, али ја не могу навести имена убијених. Причала ми је једна Словенка, која је тада путовала за Бања Луку, да је на путу код села Клашнице видела у

¹⁵ Душана.

реци Врбасу 30-40 људских лешева.

Течајем године 1941 појединачно су нестајали многи Срби из Бања Луке. За судбину ових Срба се не зна. Имена не знам навести.

На православни Божић 1942 године усташе су дошли у српско село Челинац крај Бања Луке и тамо нашли у неколико српских кућа упаљене божићне свеће, као божићни обичај. Ради тога су усташе убили укућане код којих су нашли упаљене божићне свеће, а након тога неке су куће у том селу и запалили.

У месецу децембру 1941 године дошло је из Загреба у Бања Луку око 3500 усташа из такозване Павелићеве „телесне бојне“.

На 8 фебруара 1942 године једна група ових усташа под вођством једног фратра-исусовца¹⁶ из манастира Петричевца¹⁷ крај Бања Луке отишла је у српско село Раковица-Рудник¹⁸ крај Бања Луке. У овом селу радили су у руднику Срби радници заједно са радницима католицима и муслиманима. Усташе су по легитимацијама установили раднике Србе, које су одмах одвели од радника католика и муслимана, те их одмах на лицу места у руднику секирама убили. Овде су усташе убили 30-40 Срба радника. После тога отишли су под вођством истога фратра у село Дракулиће крај Бања Луке, одкуда потичу и убијени радници рудари, те где су се налазиле и њихове породице. Овде су у овом селу усташе убили око 1500 Срба – људи, жена и деце. У овом селу убијени су сви житељи, једино се је спасла једна жена именом Ленка и њезиних 5 деце, те још једно дете, чији су родитељи убијени. Ова жена је касније полудила.

Село Дракулићи, у којем су усташе извршили горе описани покољ потпада под општину Буџак, среза Бања Лука. После извршеног покоља послала је општина буџачка у Бања Луку котарској области службени извештај, у којем јавља, да су Павелићеве Усташе на 8 фебруара 1942 године упали у мирно село Дракулићи и без икаквих разлога покладали 1500 Срба, чије су љешеве оставили да их по ноћи развлаче пси и крмци. Стоку и намирнице убијених Срба одвезли су усташе у своје магацине у Бања Луку. Овако је гласио извештај општине о овом грозном покољу Срба, које су извршили Павелићеве усташе. Ја сам лично видела усташе, који су на 9 фебруара 1942 године дотерали у Бања Луку стоку, коју су покупили у селу Дракулићи после извршеног покоља.

¹⁶ Фратар није исусовац.

¹⁷ Петрићевца.

¹⁸ Раковац-Рудник.

На 9 фебруара 1942 године усташе су клали Србе у селима Мотикама, Павловцу и Ханколима¹⁹ среза бањалучког. Укупан број у та два дана покланих Срба износи 2700.

После ових покоља настала је у Бања Луци међу Србима паника, тим више што су им усташе поручили, да ће поклати све Србе у Бања Луци, па су тада били и блокирали Бања Луку. Тада је отишао у Загреб БЕШЛАГИЋ²⁰ првак муслимана бањалучких и казао Др. Павелићу, да он не може дозволити да се покољу Срби у Бања Луци, јер да ће се у том случају муслимани дигнути на отпор. Тако су Срби из Бања Луке спашени од покоља, али су натерани да пређу на римокатоличку веру па их је већина под притиском прешла.

Многе српске породице из Бања Луке хрватске власти су још прошло лето присилно пребацили у Србију. Станове Срба усташе су после тога потпуно опљачкали. Најбоље и најскупоценије ствари из српских станова добили су рођаци наведеног Др. Гутића. МАНДРОВИЋ, Гутићев рођак, иначе без правог занимања, добио је кућу и намештај протераног Божића Косте трговца. Он је могао да бира намештаје и из других српских кућа. Његова кћерка Мира има сада врло лепе зимске капуте, те целу гардеробу, коју прије није имала. Појединци на њој препознају одевне предмете протераних Срба.

Још прошло лето усташе су порушили у Бања Луци две српско-православне цркве. Рушење цркава морали су вршити Срби и Јевреји, који су тада били затворени у „Црној Кући“.

Главни иницијатор свих прогона и покоља Срба у ономе крају јест већ поменути Др. ГУТИЋ Виктор, који је у својим говорима стално харангирао против Срба.

Осим ГУТИЋА главни усташе у Бања Луци јесу: већ поменути ЂЕЛИЋ, ГУТИЋ Блаж, брат Виктора Гутића; БУТОРАЦ Вилко, Гутићев секретар; КАН²¹, шеф Гутићевог кабинета, који је био Југословенски добровољац, те неки усташки официри, који су дошли из Загреба у Бања Луку, а чијих имена не знам. Сам покољ Срба обављали су по наређењима и упутама напред наведених усташа, усташе који су дошли из Загреба из Павелићеве „телесне бојне“, а заједно с њима олош муслимански и католички који је у ту сврху узет из појединих босанских места.

¹⁹ Хан Колима.

²⁰ Хакија.

²¹ Јосип.

Ја сам напустила Бања Луку из горе наведених разлога на 25 фебруара 1942 године у намери да пређем Србију. Живела сам у Срему и у Земуну све до 4 марта када сам са пограничном пропусницом, коју сам добила од полиције у Земуну прешла у Београд. Овде сам се привремено сместила код сестре, а као дипломирана учитељица замолићу да ме се прими у учитељску службу.

Друго ништа немам исказати, а на исказано и прочитано ми могу и да се закунем.

Непозван приступио је ДРАГИЋ Сретенко, кројачки помоћник из Церемошњака, општине и среза Нашице, стар 19 година те је исказао 20. марта 1942 године следеће:

Једне ноћи прошле године пре православног Петровдана провали су усташе у стан православног свештеника у Нашицама, којему је име Ђока, а презимена му неznam²². Њега су усташе на преваран начин извели из куће говорећи му, да га воде у среско начелство на преслушање. Стрпали су га у аутомобил, одвезли правцем Феричанаца и када су дошли до села Мартин, тамо су га заклали, а његов леш оставили у граби крај пута. На лешу се је видело, да је свештеник био заклан и то на тај начин, да су му нож заболи у врат и окретали. Затим су му једну плећку ножем одрезали.

Одмах после убиства српско-православног свештеника из Нашица, дошао је у Церемошњак фратар-фрањевац из Нашица патер Сидоније²³, који је наговарао Србе у мојему селу да пређу на римокатоличку веру, јер да другог спаса нема говорећи им: „Видите људи, Ви сте Вашег свештеника изгубили, вама сад не преостаје ништа друго, него да сви пређете у римокатоличку веру, јер ће те и ви изгинити“. Народ је њему обећао прелаз. Он је на поласку казао, да се сви, који ће прећи на римокатоличку веру попишу и да га дочекају пред римокатоличком црквом у Церемошњаку, када поновно тамо дође.

Након неког времена патер Сидоније поновно је дошао у Церемошњак, али га нитко од Срба није дочекао. Он се на то наљутио и Србима се јавно у селу згрозио са речима: „Не би био ја онај, који јесам, ако вас не протерам, видећете шта вас још чека.“

После тога на православно Преображење, на 19 августа 1941 г.[одине] у ноћи дошли су оборужани усташе из Нашица у Церемо-

²² Ђорђе Богих.

²³ Шолц.

шњак, где су их дочекали усташе из Церемошњака. Одмах су провалили у кућу Докића Жарка, земљорадника и убили њега и његовог сина Стеву, док им је други Жарков син утекао. Том згодом су опљачкали кућу пок.[ојног] Жарка Докића. Однели су му сухо месо, кобасице, 2 хлеба и капут његовог сина Стеве. Ту исту ноћ отерали су 18 Срба мушкараца, жене и деце у логор у Слав.[онску] Пожегу. Све су их повезали шпагом и успут тукли све до села Лонцице. Некоји су се од ових после повратили својим кућама и то када су прешли на римокатоличку веру.

Када су остали Срби из Церемошњака видели, да им збиља нема другог спаса, већ да пређу на римокатоличку веру, отишли су у Нашице до патра СИДОНИЈА и њему казали, да „ће прећи на римокатоличку веру. Он им је казао, да то морају одмах учинити, јер ће иначе и они проћи као што су прошли они Срби који су већ отерани са својих имања. После тога су сви Срби из Церемошњака прешли на римо-католичку веру. Срби морају ићи редовито у римокатоличку цркву, јер их на то сили патер СИДОНИЈЕ. Он их подучава и римокатолички веронаук.

Патер СИДОНИЈЕ обилазио је са наоружаним усташама и остала српска села у срезовима Нашице, Сл.[авонска] Пожега и Подр.[авска] Слатина и силио народ да пређе на римокатоличку веру, претећи се, да ће их дати потући, или протерати говорећи: „Сви ћете преко Дрине, или у Дрину“.

Да би застрашили Србе и тако их присилили на прелаз на римокатоличку веру, усташе су у договору са патером СИДОНИЈЕМ многе Србе убили, а многе страховито мучили. Тако су у селу Ивановцу, среза Сл.[авонска] Пожега ухватили 18 Срба, отерали их у шуму и тамо убили. У селу Стојчиновци, среза Сл.[авонска] Пожега убили су Радивојац Саву и Драгић Срету, земљораднике. У селу Латиновци, среза Сл.[авонска] Пожега мучили су једног сељака којему је име Драган, а презимена му не знам. Њему су свезали руке и ноге заједно, провукли штап испод ногу и у том положају су га тукли тако јако, да је још и сада тешко болестан. Другима су у овом селу кидали кљештама нокте са руку. Котрљанац²⁴ Мирка из Латиновца отерали су у Слав.[онску] Пожегу и о њему се даље не зна.

Једнога дана прошлог лета дошли су усташе у село Сужине, среза Нашице, покупили 6 Срба сељака, отерали их у месно гробље, где су их присилили, да сами ископају јаму, а затим су их убили и

²⁴ Котрљановић.

њихове лешеве у ту јаму закопали. Имена убијених не знам, јер је то село удаљено од мога села.

Под оваквим страшним притиском Срби из срезова Нашице, Сл.[авонска] Пожега и Подравска Слатина, попустили су и сви прешли у римокатоличку веру.

Познато ми је, да је српско православна црква у селу Лонцици претворена у римокатоличку. Српско православни манастир у Сл.[авонској] Ораховици претворен је у усташки логор.

У месецу фебруару 1942 год.[ине] усташе су из места Гавије²⁵ општине Феричанци, среза Нашице, ухапсили 32 Србина сељака и отерали их некуда у логор. О судбини ових се не зна ништа.

У месецу фебруару 1942 године дошли су усташе у село Горњу Мотичину, општине Нашице и двојици Срба потурили бомбе у пласт сена и окривили их, да су то њихове бомбе. Обојица ових Срба, знајући шта их чека, побегли су у шуму, а усташе су њихове фамилије отерали у логор.

Куће Срба, који су присилно исељени у Србију, усташе су потпуно опљачкали и све ствари као и стоку међу собом поделили.

По шумама у Славонији појавили су се српски четници. То су Срби, који су пред усташама побегли у шуму. Хрвати присталице Др. Мачека незадовољни су са садашњим режимом у Хрватској, па су и они већином побегли у шуму, јер неће да иду у војску, говорећи да ће и они служити у војсци само онда када се поврати Др. Мачек, и да неће да служе Павелића. Патер СИДОНИЈЕ нагони Србе да иду у шуму и да се боре са четницима, јер се усташе боје ићи у шуму.

Истакли су се у прогону Срба и као усташе: Патер СИДОНИЈЕ, фрањевац из Нашица; ИСКРА Паво; БЛАЖЕВИЋ Илија, ШАРИЋ Јозо, БРКИЋ Лука сви земљорадници из Церемошњака. Бркић Лука лично је пуцао на поменутог Докића Жарка и његова сина Стеву. Затим: ВУКМАНОВИЋ Фрањо, шофер; ЛОНЧАРЕВИЋ Славко, месар; ГЛАВАТИ Јозо, земљорадник; ХРИПКО Стефо, ратар, сви из Нашица.

Ја сам на 19 марта 1942 г. оставио село Церемошњак и отпутовао за Србију, јер се нисам желео борити са четницима, како то од нас захтева патер СИДОНИЈЕ, а осим тога као Србин нисам могао нигде добити запослење.

На пут сам кренуо са пропусницом коју сам добио од котарске области у Нашицама. Пропусница је гласила до Земуна. Из Зе-

²⁵ Газије.

муна сам прешао у Београд помоћу једног кондуктера и стигао у Београд на 19 марта 1942 г.[одине] у вече. Ја намеравам даље продужити пут за Вел.[ику] Кикинду, где имадем свога кума Катанића Дмитра, па ћу тамо потражити и запослење.

Друго ништа немам за исказати, а на исказано и прочитано ми могу се заклетити.

МИЛИНКОВИЋ Лука, трговачки помоћник, из Томиновца општине Кутјево, среза Слав.[онска] Пожега, стар 17 година, 4 јуна 1942 године изјавио је следеће:

Одмах после успоставе независне државе Хрватске појавили су се усташе у Сл.[авонској] Пожези и околним селима. У усташке редове ступили су у Слав.[онској] Пожеги Хрвати, а у околним селима насељени Чеси и Словаци, те нешто цигана.

Усташе су одмах почели са прогоном Срба. Купили су испочетка све виђеније Србе из Слав.[онске] Пожеге и околице, затварали их у усташки стан у Слав.[онској] Пожеги, где су их страховито злостављали, а потом по ноћи трпали на камионе, извозили у оближње шуме и тамо их убијали.

У месецу мају 1941 године, усташе су похапсили више Срба из Слав.[онске] Пожеге и затворили их у усташки стан, где су их страшно злостављали, а затим једне ноћи потрпали у камионе и одвезли у шуму звану „Борик“, крај Слав.[онске] Пожеге, где су их убили и закопали. Тада су убијени у шуми „Борик“ Јовановић, градски сенатор; месни православни свештеник којему је име Ђорђе, док му презимена не знам²⁶; Станковић Милан, трговац, Вукашиновић Стеван, трговачки помоћник; Милошевић Станко, чиновник среског начелства; Вуковић Милица, чиновница банке, те више других, чијих се имена више не могу сетити. Сви убијени Срби пре тога су страшно мучени. Градски сенатор Јовановић прије убиства био је везан уз телеграфски стуб, затим тучен и од њега сјечени комади меса, а истом онда убијен. Остали су прије убиства злостављани у усташком стану.

Из села Томиновца убијени су од усташа у месецу априлу 1941 године, Вујасиновић Миле, и Станковић Миле, обојица земљорадници. Вујасиновић је на први дан православног Ускрса, т.ј. на 21 априла 1941 године у вече навратио се у гостиону Канђере Петра из Томиновца. Хтео је још одмах с вечери да се упути својој кући,

²⁶ Богих.

али су га усташе - Словаци задржавали у гостиони, частећи га пићем. Када је Вујасиновић око 11 сати у ноћи изашао из гостионе и упутио се својој кући, дочекали су га усташе - Словаци и то они исти, који су са њиме били у гостиони и чистили га, те га на сокаку убили из револвера. Зна се да су ово убиство извршили: Канђера Петар, гостионичар и његов синовац Томица, КЛАДЊАК Карел, ШТИРМЕР Иван, ШИРОЛЦ Луто, РАНЦИНГЕР Сепо, ХИТЕЛЕР Франзо и ПАНОШ Сепо, сви земљорадници - Словаци из Томиновца. Овај случај убиства пријављен је жандармерији у Кутјеву и жандармерија је водила извиде, али нитко није за ово убиство одговарао и ако су убице добро познати. На 22 априла 1941 године исти убице провалили су по ноћи у кућу поменутог Станковића Мила, извели га из куће и одвели на православно гробље, где су га убили. Убице су и за овај случај пријављени жандармерији у Кутјеву, али нису одговарали.

Неколико дана после православног Ускрса прошле године, дошли су усташе из Слав.[онске] Пожеге у Плетерницу, где су ухапсили Беговића Ђорђа, трговца, одвели у Слав.[онску] Пожегу и затворили у усташки стан, где су га страховито мучили, гулећи му кожу са леђа. Његов пријатељ, један Хрват, трговац из Слав.[авонске] Пожеге успео је, да га за новац извуче и затвори и доведе у кућу Плетерницу. Међутим, већ после два дана усташе из Слав.[онске] Пожеге поновно су дошли у Плетерницу, ухапсили га и поновно одвели у Слав.[онску] Пожегу, а одатле у Нову Градишку, где је убијен.

У месецу априлу 1941 године, дошли су усташе из Слав.[онске] Пожеге у српско село Ивановца, општине Бегтеш, и покупили 25 виђенијих Срба мушкараца и одвели их у Слав.[онску] Пожегу, те затворили у усташки стан. Сутрадан су поновно дошли у Ивановца, покупили још 12 угледних Срба и одвели у Слав.[авонску] Пожегу, те затворили у усташки стан. Све ове Србе усташе су у затвору 6 дана ужасно злостављали. Двојицу од ових Срба након 6 дана пустили су из затвора и они су дошли својим кућама, али су одмах други дан по доласку умрли од задобијених озледа. Све остале су одвели по ноћи у шуму звану „Борик“ крај Слав.[онске] Пожеге, где су их убили и закопали. Имена убијених не могу навести, али ми је врло добро познато, да је тада из Ивановца одведено и убијено укупно 37 Срба. Након 4-5 дана, усташе су поновно дошли у ово село и покупили све жене убијених Срба и одвели их у логор у Јасеновац и о њиховој судбини даље ништа не зна.

Одмах након успоставе независне државе Хрватске, усташе су залазили и у друга села среза славонско-пожешког, купили Србе и одводили их на убијање, али мени о томе поближе није ништа познато.

Одвођење и убијање појединих Срба настављено је и после тога. Тако је прошле јесени по усташама одведени из Ивановца у Слав.[онску] Пожегу и тамо је убијен Машић Станко, земљорадник из Ивановца. У месецу децембру 1941 године, дошли су усташе из Слав.[онске] Пожеге у Кутјево, ухапсили Драгојевића Милана, земљорадника, одвели га у Слав.[онску] Пожегу и тамо убили. Једнога дана у месецу априлу 1942 године, дошли су усташе из Слав.[онске] Пожеге у Томиновац, где су ухапсили Буковић Николу, земљорадника, одвели га у Слав.[онску] Пожегу и од тада се за њега ништа не зна. Пре два месеца дошли су усташе из Слав.[онске] Пожеге у село Хрњевац, општине Кутјево, ухапсили Стариминовића Марка, земљорадника, одвели га у Слав.[онску] Пожегу и тамо убили. На 24 маја 1942 године, провалили су по ноћи усташе у стан Вуковића Марка, шефа финансијске контроле у пензији из Слав.[онске] Пожеге, извукли га из стана и убили код топовских шупа у Слав.[онској] Пожеги.

Усташе су вршили појединачна убиства Срба и у другим селима, среза славонско-пожешког, али ја не могу навести имена убијених.

Од месеца новембра 1941 године, па даље вршен је страховит притисак на Србе у срезу славонско-пожешком, да пређу на римокатоличку веру. Овај притисак вршили су: Котарска област у Слав.[онској] Пожеги, поједине општине, усташе те фратар фрањевац, ШОЛЦ СИДОНИЈЕ из Нашица и римокатолички жупник из Кутјева, за кога не знам како се зове, али сам чуо, да му је мајка Мађарица. Ако је који Србин православне вере дошао Котарској области у Слав.[онској] Пожеги, или општини и молио какву пропусницу, или што друго, онда га се је најприје питало, да ли се је покристио, ако је рекао да није, онда му се је одговорило: „Иди кући и најприје пређи на римо-католичку веру па онда дођи, па ће ти молби бити удовољено.“ Усташе и наведена двојица римо-католичких свештеника претили су се Србима јавно са убиством, ако не пређу на римо-католичку веру. На 28 или 29 новембра 1941 године, сазвао нас је римо-католички жупник из Кутјева у зграду основне

школе у Кутјеву и позвао нас, да одмах сви пређемо на римокатоличку веру. Рекао нам је, да овај прелаз мора изгледати, као да сви добровољно прелазимо на римокатоличку веру. На концу свога говора жупник нам се запретио рекавши, да сваки онај Србин, који одмах не пређе на римокатоличку веру јест против поглавника и независне државе Хрватске, па ће ради тога бити или убијен, или отпремљен у логор.

Наведени фратар ШОЛЦ СИДОНИЈЕ вршио је насилно покатоличавање Срба у суседном срезу нашичком, а долазио је и у српска села општине Бектеш, среза Слав.[онска] Пожега и тамо вршио насилно покатоличавање Срба, претећи им се такођер убиством и логорима. Овај фратар дао је убити много Срба у срезу нашичком, за које је мислио, да му сметају код насилног покатоличавања. Наведени фратар Сидоније дошао је једнога дана прошле јесени, праћен оборуђаним усташама, у село Јурковац, општине Бектешке, среза славонско-пожешког. Чим је дошао у ово село, наредио је својим усташама, да му доведу пред њега Поповића Влајка, трговца из Јурковца и да га одмах пред његовим очима стрељају, јер да тај Поповић њему смета код насилног покатоличавања Срба. Усташе су отишли до куће наведеног ПОПОВИЋА Влајка, али је Поповић знао да му фратар СИДОНИЈЕ прети убиством, па чим је дознао, да је фратар дошао у село, он је одмах побегао од куће, и после тога отпутовао у Србију, те се и сада негде у Србији налази.

Под овако тешким околностима сви су Срби из среза нашичког и славонско-пожешког попустили и прешли на римо-католичку веру, само да спасу своје голе животе.

Прошле јесени усташе су порушили српско-православне цркве у Трештановцима и Ветову, среза славонско-пожешког. Са српско-православне цркве у Слав.[онској] Пожеги порушили су прошле јесени торањ и цркву претворили у месницу, па и сада у тој цркви постоји месница. Српско-православне цркве у селима Градишту, Лонцици и Сапини претворене су прошле јесени у римокатоличке цркве и у њима вршио је све до сада римокатолички фратар СИДОНИЈЕ мисе за покатоличене Србе.

Услед овако тешких прилика, Срби су још прошле јесени почели остављати своја села и бежати у шуме. Они су у шумама организовали отпор против даљњих усташких насиља.

Присташе Др. Мачека Влатка, највише сељаци, незадовољни су са Павелићевим режимом, па су и они овог пролећа у већем

броју почели бежати у шуме. Нарочито неће да служе у војсци, већ бјеже у шуме. Сви одбегли Хрвати, Мачекови присташе, придружили су се Србима и заједно са њима боре се против усташа. До јаче борбе између одбеглих Срба и Хрвата с једне стране, те усташа и домобрана се друге стране, није још дошло, јер се домобрани одмах предају, а усташе не смију у шуму. Усташе најрадије иду по селима, где су остале саме жене и деца и тамо чине свакојака насиља, јер знају, да им се нитко тамо не може опирати. Командант српских одреда у шумама јест један сељак, којему је име Урош, а презимена му не знам само знам, да је родом из села Дубоке, општине Бектешке, среза славонско-пожешког. Командант у шуме избеглих Хрвата јест сељак из села Вење, општине Кутјево, среза Слав.[онска] Пожега, којему је име Марко а презимена му не знам.

На 17 маја 1942 године, дошао је из Нашица у српско село Сапину, општине Бектешке, среза славонско-пожешког поменути фратар ШОЛЦ СИДОНИЈЕ и вршио католичку мису у православној цркви у томе селу. Када се је после мисе враћао кући, дочекали су га неки људи у шуми између Сапине и Љесковице, извукли га из кола и убили. Прича се, да је фратар Сидоније овим људима, пре него што су га убили, признао, да је он лично као хрватски усташа много Срба убио, а у првом реду све оне, који су му сметали код насилног покатоличавања. Људи су га ради ових његових недјела тада убили.

Исти дан у вече доши су оборужани усташе у село Сапину и тамо убили Јанковић Милана и Вуксанац Петра, земљораднике и попалили око 20 кућа у селу. Остало житељство спасило се је бегством у шуме и не смије се вратити у село.

Особито су се истакли у прогону Срба и као усташе: наведени фратар из Нашица ШОЛЦ СИДОНИЈЕ; римокатолички жупник из Кутјева, којем не знам име; затим: МАРАК Фрањо, радник из Слав.[онске] Пожеге, који је по народности Мађар, ШТЕФЕК Иван, радник из Слав.[онске] Пожеге, ЛУКЕШ Мартин, радник из Слав.[онске] Пожеге; ЛАЈКАФ Милан, трговац из Слав.[онске] Пожеге; КЛАДЊАК Карел, ШТИРМЕР Иван, КАНЂЕРА Јосип, КАНЂЕРА Штефан и његов син Томица. ПАНОШ Јосип, ХИТЕЛЕР Франц, ХРУШКА Мартин, КУЛЂАК Драго, ШЂАСНИК Стјепан и КОТРАЛА Фрањо, сви земљорадници - Словаци из Томиновца, те КАНЂЕЛА Петар, гостионичар из Томиновца. Затим: МЕРДА Иван, земљорадник; КУЛЂАК Фрањо, месар, оба из Томиновца. Надаље

ПАУС Мато, БАТРИНИК Стјепан, БАУФРАНТ Иван и КАЈЗИНГЕР Петар сви земљорадници из Хрњевца, општине Кутјево; Затим: СЕЛГЕР Мартин, ВИНЦЕКУШЕ Иван, и ПРЕБИЋ Станко, земљорадници из Митровца, општине Кутјево; Затим РАЈФ, колар из Вења, општине Кутјево; СТАРЧЕВИЋ Иван, гостионичар из Јакшића, општине исте; ПУЛИЋ Ђуро, земљорадник из Шумана, општине Јакшић, те многи други, којима не знам имена. Како сам већ напоменуо у почетку у усташке редове у срезу славонско-пожешком ступили су одмах у почетку Хрвати из Слав.[онске] Пожеге, а из осталих села највећим делом насељени Словаци и Чеси, те домаћи цигани из Кутјева.

У ноћи од 28 на 29 маја 1942 године, дошли су усташе к мојој кући и тражили, да изађем из куће. Ја сам им одговорио, да нећу у никојем случају по ноћи да излазим из куће. Они су на то пуцали из пушака кроз прозор и разбили га, те почели кроз прозор улазити у кућу. Ја сам на то пограбио револвер и пуцао према усташама, који су хтели кроз разбијени позор да униђу у моју кућу и тиме их збунио. Потом сам се љествама попео кроз кров куће и побегао. Усташе су замном пуцали, али ме нису погодили. Ту ноћ сам се крио у шуми, а сутрадан сам дошао у село Градиште, где сам се крио све до 1 јуна 1942 године. За то време сам си испословао од котарске области у Слав.[онској] Пожеги преко једног мога пријатеља пропусницу и са овом пропусницом кренуо сам на пут 1 јуна 1942 године. У Земун сам стигао на 2 јуна 1942 године, а исту вече помоћу једног кондуктера Хрвата превезао сам се на теретном возу у Београд. Овоме кондуктеру Хрвату за то сам платио 800 динара.

Друго ништа ми није познато, а на исказано и прочитано могу се и заклетити.

ПОПОВИЋ Мирјана, избеглица из Краљевчана, среза Глина, српско-православне вере, стара 30 година, изјавила је 6 фебруара 1942 године следеће:

У априлу прошле године живела сам са својим мужем Будимиром у селу Трмошњаку²⁷, где смо имали трговину. Стање у срезу глинском било је прилично мирно све до 25 јуна прошле године, т.ј. док усташе нису дошле у Глину у срез Глински. Тада су настали прогони и хапшење Срба. Срби из села среза глинског одведени су од својих кућа у великом броју у Бански Грабовац, где су сви

²⁷ ТРемушњаку.

побијени, осим појединаца којима је у последњи час успело побећи. Међу овима био је и мој муж Будимир који је непосредно пред стрељање из сврстаног реда побегао, али је бежећи био рањен у леву ногу. После овог догађаја отишла сам с мужем из Тремушњака у Краљевчане код матере мојег мужа, а одавде мој муж након што му је оздрвила нога, отпутовао у Београд.

Напомињем да су усташе нашу трговину у Тремушњаку после опљачкали, тако да нам није преостало друго него да се склонимо у Краљевчане, које је село било тада поштеђено.

Ови прогони били су разлогом да је велики број Срба сељака морао одбећи од куће у шуме, да спасу главе, док су се усташе размилеле готово по свима селима, да би спречили додир села са одбеглима у шуму као и пружање помоћи онима који се налазе у шуми. За то време вршили су усташе пљачку, одузимајући од народа живежне намирнице одећу и стоку.

У јулу месецу прошле године једна група пијаних усташа ненадно је напала на суседна села; Беговиће, Мачково село и Миочиновиће, најпре пуцајући на свако село, а потом палећи куће на које су наишли. Том приликом некоји људи из ових села пружали су отпор тако да је један усташа погинуо а један је тешко рањен, но и тај је од задобијене ране умро. Пали су од руке Стојана Клајића из Тремушњака који је лично убио ову двојицу усташа. Због овог догађаја ова три села уништена су и попаљена до темеља, а све што су усташе живо затекли у селу поклали су и то жене и децу, док су мушкарци готово сви успели да побегну у шуму. Заклане жене и децу су побацали у куће а куће су по том запалили. Жито и стоку из ових села усташе су собом однели.

После овог случаја настало је затишје, које је потрајало до месеца октобра. Не сећам се тачно дана али било је то почетком октобра када су ненадано усташе и хрватска војска упали у села среза глискога са 10 тенкова, говорећи да иду чистити шуму. Међутим они су из тенкова и митраљеза пуцали без икаквога циља и резултата на шуму, плашећи се очито да зађу дубље у шумски предео а по повратку напали су на села Додоше, Шушњар и Б. [ански] Грабовац палећи куће и убијајући кога год су затекли. У селу Додошима погинуло је том приликом 20 људи, жена и деце. У селу Бунчићима око 70, у селу Шушњару око 100. Колико је том згодом страдало живота у Банском Грабовцу не знам. Усташе не само да су убијали него су и вршили најгора злостављања и мучења. Тако су у селу

Шушњару ухватили 25 деце, повезали им руке страга на леђа жицом и поставили ову децу испод врата од сеника те им турили ноге на врата унутар сеника док је остали део тела остао напољу, а тада су запалили сеник тако да су деци изгореле ноге до колена. Овако упола изгорелу децу извукли су касније и бацили на цесту док деца нису издахнула у најгорим мукама.

Практиковали су обично да старије људе оставе у кућама затворене и онда куће запале, а жене и децу убијају т.ј. боду бајонетима и то најпре децу а онда жене.

У селу Бунчићу заклали су пред очима Драгана Бунчића његових троје деце испод 5 година, а затим његову жену која је морала гледати смрт и мучење своје деце. Отац се зато време налазио скривен у сену. Након што су ово починили запалили су усташе Драгану Бунчићу кућу и све зграде. Бунчићу после тога није друго преостало него да оде у шуму. Исте згоде у томе селу заклали су једну жену тек два сата након порога заједно са дететом, као и једну жену са дететом старим три месеца.

У селу Грабовцу једној су жени пререзали груди и кроз груди провукли јој руке на леђа и руке свезали, а затим је бацили на ватру и после тога онако упола испечену оставили да се мучи док је издахнула. У истом селу нађено је двоје заклане деце у кући заједно са мајком док се други двоје деце сакрило у крушну пећ у дворишту. Ову децу приметили су након одласка усташа хрватски војници и спасли их.

Оваквих и сличних случајева могло би се много набројати. За све то време усташе су по селима пљачкали, убијали стоку и живину и разбацивали некорисно.

У месецу новембру напали су усташе на село Влаховић, но ту је дошло до отпора и у борби између усташа и четника погинуло је 18 усташа. После тога усташе су запалили село али нису много света побили због јаког отпора четника.

Узгред напомињем да је из села Шаховића још у јуну месецу одведено око 90 људи у Бански Грабовац и сви ови људи тамо су побијени. Ово је село као и село Драготина најгоре страдало у срезу глинском. Срби сељаци који се још налазе у животу сада су у шумама или у брдским селима по кућама које су још остале читаве.

29 јануара о.г. запаљена су до темеља села Горња и Доња Пастуша, општине Јабучевац и село Комоговина у срезу Костајничком, као и село Јошевица у општини Јабучевац.

Сем у селу Комоговини, у другим наведеним селима људи нису страдали јер су на време одбегли у шуме, али је страдало много жена и деце. У Јошевици знам да је покљано 7 деце и ту заклану децу оставили су пред црквом постављену у круг. У Комоговини су усташе упали неочекивано па је ту страдало поред жена и деце и много људи.

2 фебруара 1942 г.[одине] кад је кроз Краљевчане пролазила хрватска војска од Бос.[анског]. Новог са терена, претили су војници и усташе да ниједно српско маче не сме остати у животу. Били су срдити и говорили су да морају осветити крв своје браће која су погинула у борбама код Бос.[анског] Новог где је код села Равница 31 децембра прошле године погинула једна читава сатнија усташа тако да ниједан није изнео живу главу.

Наводим и то да је српско село Марковићи, општина Јабучац, које има око 80 кућа потпуно уништено и нико жив није из тога села остао. Људи су се дали заварати да ће бити заштићени и сачувани ако пређу у католичку веру. Услед тога су људи заварани остали код својих кућа и тако на преварен начин платили главом.

Сада се у шумама поред Срба налази и велики број Хрвата, који суделују заједно са Србима у борби у одбрани против усташа. Тако се налази међу њима Др. Херлингер из Сиска, Туркулин, порески чиновник из Петриње са женом, те студенти из Петриње Јањковић и Штајцар. Ови Хрвати који су одбегли већином су из Сиска, Прелошчице²⁸, Тополовца и Цапрага.

У Краљевчанима је сада „Заповедништво одреда Мрак“, заправо седиште једног пука хрватске војске која сада оперише у глиנסкоме срезу. Овај одред добио је име по Мраку²⁹, бившем активном официру југославенске војске. У пуку се налази као пуковски лекар један Хрват који је спасао од смрти 25 деце из села Јошавице као а 20 жена и који је мени рекао, да више не може гледати ове грозоте што их чине усташе. Рекао ми је да и хрватски војници једва чекају пролеће па да и они оду у шуму јер су незадовољни са оним што се ради, а и зато што се то може осветити једнога дана и оним Хрватима који су исправни.

У прогонима против Срба истакли су се: браћа ЈУРАЈ, Јоко и Иво ТУРКОВИЋ, Перо БОЛТУЖИЋ, Ђука КОЛИЋ, Антун КАРДАШ, ципелар, сви из Краљевчана као и Антун КАРДАШ, бив.[ши]

²⁸ Прелошчице.

²⁹ Ивану.

општински службеник у Јабучковцу, а сада живи у Драготинцима, општина Краљевчани. Надаље су се истакли у прогонима Срба, Антун и Перо БАРИЋ, браћа МРМИЋИ, а пре свих фратар Частимир ХЕРМАН, сви из Чунтића, као и Илија БОЛТУЖИЋ из Млиноге. Усташе који су вршили прогањања већином су из Петриње и околице, као и Глине и глирске околице.

Више немам ништа изјавити, а на исказано могу се заклети.

ВУКАШИНОВИЋ Милева, избеглица из Окучана, стара 20 година изјавила је 14 фебруара 1942 године следеће:

Мој муж ВУКАШИНОВИЋ Голуб избегао је из Окучана концем октобра 1941 г.[одине] јер су га хрватске усташке власти сумњичиле да је био четник, па је био и затворен у априлу прошле године код среза, но после 8 дана пуштен је на слободу. Затворен је био због тога што после слома у априлу није остао код куће него него прешао у Босну и придружио се одредима југословенске војске који су и даље пружали отпор.

После пуштања из затвора бавио се мој муж трговином и одлазио често у Б.[осанску] Градишку. Међутим неки муслимани пријавили су га да је четник и велики Србин, те је требао поново бити ухапшен, а он кад је за ово сазнао избегао је из Окучана и преко Земуна дошао у Београд.

У Окучанима нису вршена убијања Срба. Знам да је једино одведен у Јасеновац у логор и то још у априлу Никола Крмар, ужар из Окучана и за његову судбину се ни данас не зна.

Иначе могу навести да су срушене српске цркве у Окучанима, Бодеграјима, Цагама и Рајићу, а сада претстоји рушење цркава и у осталим местима Окучанског среза.

Рад на рушењу цркава обављали су Јевреји под надзором усташа.

Даље могу навести да је пре месец дана исељено цело село Скендеровци, општине Чаглић, среза Пакрац, Становништво овога села осумњичили су хрватске власти да одржава везу са одбеглима у планину Псуњ. Међутим, пре иселења убили су усташе 11 сељака Срба из тога села, од којих ја лично познајем од погинулих Димитровића Стеву, сина Прокинога.

Сада се врши у Окучанима и околини покатоличавање Срба. У Окучанима налази се сада један мисионар фратар из Загреба, који одржава често у згради основне школе у Окучанима верске про-

поведи и на тај начин пропагира прелаз на римо-католичку веру. И ја сам морала ићи на ове проповеди, где нам је између осталог овај фратар мисионар говорио да је католичка црква много старија од православне, и то да је католичка основана пре 1500 година православна пре 900 година. Надаље да православни свештеници не врше обред исповедања како треба т.ј. не испитују сваког појединог верника за сваки грех.

У својим проповедима рекао нам је и то, да ће се после рата вратити православно свештенство у своје крајеве али да ћемо ми прелазници у католичку веру учинити велики грех, када би се поново вратили у православље.

Ја сам без икаквих исправа допутовала из Окучана до Земунa, а одавде сам прешла у Београд, помоћу дневне граничне пропуснице, за коју сам платила једној жени да ми је прибави 500 куна.

У Окучанима сам оставила иза себе двоје деце која се налазе код мојих родитеља.

Више немам ништа изјавити, а на све речено напред могу се заклетити.

КОВАЧЕВИЋ Ђорђе, избеглица из Вуковара, свршени ђак реалне гимназије, стар 19 година изјавио је 23 фебруара 1942 године следеће:

Ја сам дана 22 фебруара о.г. без икаквих путних исправа допутовао из Вуковара у Земун, а одавде помоћу једног пријатеља Немца прибавио сам дневну граничну пропусницу и прешао без запреке у Београд. О приликама у Вуковару и вуковарском срезу могу изјавити ово:

После преузимања власти од стране усташа у Вуковару одмах се отпочело са хапшењима Срба како из места Вуковара тако из села вуковарског среза. Међу првима ухапшени су; Угљешин Пајо, трговац; Смајић Јован, трговац; Бугарски Марко, чизмар; Николић Сима, гостионичар, Његић Јаков, сластичар; као и још некоји Срби из Вуковара којих се сада поименично не могу сетити. Исто тако позатваран је од усташа и приличан број Срба сељака из среза вуковарског.

Сви ови људи одведени су јула месеца у логор у Копривницу а потом у Јасеновац, али им се ту губи сваки даљњи траг и за њихову судбину ништа се не зна.

Прва убиства извршена су над Србима из села Боботе у месецу јулу. Они су оптужени да су јатаковали са Ђоком Патковићем,

земљорадником из Боботе, који је у Боботи ранио двојицу усташа и од којих је усташа један с презименом ТАРЛЕ умро од задобивене ране у Вуковару.

Извршење смртне казне на овим Србима почињено је у „Дудику“ крај Вуковара.

Сем тога пресуђени су од преког суда у Вуковару у месецу августу прошле године даљњих 10-15 Срба сељака из села Боботе и Вере, које су такође оптужили као јатаке Ђоке Патковића и Стеве Чонића, земљорадника из Боботе. Кад су жене ових побијених Срба дошле у Вуковар са храном за своје рођаке и мужеве, не знајући да су већ убијени, усташе су их бајонетима растерали, не дајући им да запале свеће на раки у коју су били бачени и затрпани.

Међу првом партијом стрељених Срба из Боботе налазила се и једна Хрватица из Боботе, којој име не знам.

У месецу августу или септембру, тачно се не сећам, пресуђено је по преком покретном суду 30 Хрвата и 3 Србина, а од Хрвата пресуђен је и један капетан хрватског домобранства као и неколико војника хрватске војске. Пресуда над њима извршена је стрељањем, а били су оптужени због комунизма. Имена стрељаних из ове групе не знам, јер су власти овај случај држале у тајности због тога што су међу осуђенима и стрељанима били осим тројице сви остали Хрвати.

Смртне пресуде преко покретног суда нису извршивали усташе него жандармерија. Међутим жандарми су избегавали да то чине, па су стрељања извршили градски редари из Вуковара, који су се добровољно пријавили.

У месецу јануару ове године осуђено је по преком покретном суду у Вуковару на смрт 19 људи, од којих су били 9 Срби из Негославаца и дана 19 јануара о.г. извршена је пресуда стрељањем. Од убијених Срба из Негославаца по сећању наводим: Плећаша Душана, свршеног правника; Петричевић удову Анку, учитељицу; Наранџић Николу и Душана земљораднике; Парошког, којему име не знам, земљорадника из Бингулца. Од Негославчана неки Шербић, којему име не знам³⁰, убијен је пре довођења у Вуковар у згради општине у Негославцима од једног војника хрватске војске, иначе муслимана, и то у моменту када је хтео из општине побећи. У овој групи стрељаних пресуђен је и Брандајс Јован, члан југословенског Сокола из Вуковара, иначе по рођењу од родитеља Немаца. Остали

³⁰ Бошко.

број стрељаних били су намештеници творнице „Бата“ из Борова и то Хрвати.

Иза тога 22 јануара о.г. осуђени су по преком покретном суду и стрељани још 14 Хрвата и Срба, под оптужбом због комунизма. Међу овима били су неки Срби из Старих Бановаца, среза Ст.[ара] Пазова.

Акција на покрштавању Срба односно за прелаз на римокатоличку веру вршена је систематски, а највећи притисак на Србе да пређу на католичку веру извршен је некако половицом децембра прошле године. У тој акцији нарочито су се истакли ЗУБИЋ³¹, катихета на реалној гимназији у Вуковару, који је био на истој гимназији и катихета за време Југославије као и фратар самостана Св.[етог] Боне у Вуковару, којему име не знам, иначе по рођењу Дубровчанин. Споменута двојица ишли су по српским селима среза вуковарскога, вршећи међу српским житељством пропаганду за прелаз на католичку веру. У самом Вуковару позивани су вуковарски Срби на проповеди ове двојице католичких свештеника и тко се није одазвао био је сумњичен од хрватских власти као противник хрватске државе.

На римокатоличку веру, колико је мени познато, прешли су понајвише они који имају своје рођаке по затворима и логорима као и они који желе да себе сачувају и свој иметак. Мање више формално су прешли у католичку веру сва села осим Негославаца. Србима у вуковарском срезу остављен је рок до 20 фебруара о.г. да до тог рока морају прећи на католичку веру а у противном биће одведени у логоре а њихова имања конфискована у корист независне државе Хрватске.

Нарочити морални притисак и терор над Србима ђацима вуковарске гимназије води професор СУБОТИЋ Ђуро са ученицима VIII раз. гимназије ГЕНИЋ АНТУНОМ, МЕТЦИНГЕРОМ, сином ветеринара Метцингера и ФАЗЕКАШ ИВАНОМ, који су сви из Вуковара. Иначе напомињем да су у гимназиским разредима ђаци Срби потпуно одвојени од ђака Хрвата.

Од Хрвата усташа који су се истакли својим усташким радом упереним против Срба истичем: ПУЉИЗА ЛУКУ, старешину усташке младежи у Вуковару, РАДУША ВЛАДИМИРА, студента права; КАТИЋ ДРАГУТИНА, студ.[ент] технике и МИНК Вјекослава и студента права који је због својих нарочитих заслуга као младић

³¹ Фра Силвестар.

од 19 година постављен за стожерника негде у Босни, а раније је имао усташке функције у фабрици „Бата“ у Борову. У овоме раду истакли су се и МАЈУРЦИЋ, банк.[арски] чиновник ГАРВАНОВИЋ Мато, раније обућар, а сада директор фабрике „Столин“ као и неки Кајба, којему имена не знам, који је један од главних усташа у вуковарском усташком логору.

Од Хрвата, који су се добро понели према Србима па и сами били хапшени наводим: Др. Палачек Ивана, адвоката; Др. Тићак Милутина, адвоката; Др. Херчик Јосипа, адвоката: Коха Матију, директора прве хрватске штедионице; Сент-Ђерђија којему име не знам, четкара; Зебец Николу, апотекара: Гречла Јосипа, професора и његову браћу, Ђуришића Фрању, кројача и Цара Јосипа, професора који су Србе заштићавали а били су или југословенских оријентисани или присталице Др. Мачека и нису хтели прићи усташком покрету.

Више ништа немам навести, а на све што сам изјавио и што ми је прочитано могу се заклетати.

ЈОВАНОВИЋ Ристо, свештеник из Обудовца, среза Брчко, стар 34 године, изјавио је 25 децембра 1941 године следеће:

Село Обудовац броји око 5000 становника, који су сви по народности Срби. Након успоставе независне државе Хрватске, у селу Обудовац није било нарочитих прогона Срба. Може се рећи, да је село било у главном мирно све до Видовдана. Држим, да се ово може приписати у заслугу командиру жандармериске станице у Орашју, коме је име Павле, а презимена му не знам, али знам да је по народности Хрват. Он је био, много наклоњен Србима и штитио их је од усташа колико год је могао. У свим другим околним српским селима Срби су били од времена на време по усташама хапшени и одвођени у затворе у Брчко и Бос. Шамац. Из села Обудовац одведен је по усташама неколико дана прије Видовдана Теодоровић Перо, тежак. Он је одмах одведен у Госпић и од тада му се замео сваки траг. Из суседног села Баткуша били су одведени по усташама неколико дана прије Видов-дана више угледних тежака. Знам да су тада одведени: Јекић Јоца, тежак; Ивановић Стево, тежак; Баћић Јоца, тежак; Симић Симо, тежак; Баћић Стево, тежак, Челиковић Војислав, тежак; Митровић Перо, тежак; Марковић Андрија, тежак; Теодоровић Перо, тежак, Станишић Јован, тежак. Сви су ови били одведени у Бос. Шамац, где су по неколико дана држани у затвору а потом су пуштени кући. Ово се понављало неколико пута.

Села Доња и Горња Слатина спадали су под усташки табор Трамошница. Таборник овог усташког табора био је римокатолички жупник у Трамошници, који се зове фра-Анто, а презимена му не знам³², само знам да је фрањевац. Он је са својим усташама страшно прогонио Србе у селима Доња и Горња Слатина, а знао је кад када слати своје усташе и у села Обудовац, Баткушу и Брвник. Усташе су по његовом наређењу долазили у наведена села по дану или по ноћи, вукли људе из кућа и злостављали их. Некоје су одводили у Трамошници, где их је жупник затварао у једну шупу и ту их држао по више дана без јела и воде. Кад када су усташе знали у којем од наведених села извести житеље из кућа и постројити их у редове на сокаку и наредити им, да један другог шамара, или да један другом пљује у лице. Усташе су ово гледали и тиме се забављали.

У ноћи у очи католичке Велике Госпојине биле су покидане телефонске жице на линији Босански Шамац-Брчко и то у католичком селу Горицама. Срби сељаци из околних српских села пошли су на католичку Вел.[ику] Госпојину у Брчко по својим приватним пословима, а било их је око 50 особа. У селу Горицама зауставили су ове Србе усташе и затворили их у једну авлију. Ту су усташе тукли и злостављали на све могуће начине. Од силног злостављања многи су се онесвестили, а усташе су ове бацали у кола једног на другог и одвозили их у болницу. Здравии су морали седети у колима на болеснима.

Исти дан усташе су, идући из Брчког према селу Горицама срели три сељака Србина из села Човић Поља, општине Обудовац, чија имена не знам. Усташе су их зауставили и питали куда иду. Сељаци су им одговорили да су позвани суду у Дервенти и показали позиве. Сељаци су једино са собом понијели хране за пут. Усташе су их осумњичили, да носе храну четницима у шуму, па су их зато тукли, а потом одвели у оближњу шуму, да их убију. Један од ових сељака је убијен. Друга двојица су рањени и побегли. Један од рањених код куће је умро, а други се је излечио.

Усташе су цијело вријеме, а нарочито после Видовдана долазили у српска села и пљачкали сељаке. Обично су знали окривљивати поједине боље стојеће сељаке, да поседују оружје, па су тражили да се откупе са становитом свотом новца, па да им се неће ништа догодити. У противном случају претили су им стрељањем. Тако сам и ја у месецу јулу уцењен са 200 динара, које сам морао

³² Кларић-Тепелук, предратни заклетии усташа.

платити. Село Обудовац је на тај начин платило у два маха – једном 8000 дин.[ара] а други пут 10.000 динара. Овај новац примио је усташки таборник у селу Орашју, општина Доња Махала, неки Жељко студент чије презиме не знам.

У месецу септембру, октобру и новембру 1941 године није било нарочитих прогона Срба у селима среза Брчко, већ је владао релативни мир и сигурност.

На 1 децембар 1941 године дошла је у Брчко једна усташка бојница (батаљон) и натерала све Србе из Брчког, да потпишу очитовање за прелаз у римокатоличку веру. Онај који није хтио потписати ово очитовање био је одмах од усташа тучен. Тако су тај дан од усташа тучени у Брчком: Буђен Душан, трговац, коме је разбијена лубања; Трифковић Раде, трговац, који је од удараца бацао крв из уста. Некоје Србе из Брчког усташе су тада одвели и за њихову се судбину не зна. Зна, да је тада нестао старији син Папића Ђорђа. Тих дана заклани су од усташа на понтонском мосту на ријечи Сави Гојковић Лука, трговац, његова жена Деса и његових троје деце.

На 1 децембар 1941 год. дошао је у Брчко по позиву суда Симић Трифун, трговац из Бока, општине Доња Махала, стар 75 година. На повратку кући возио се на колима и успут код изласка из града придружио му се један усташа и замолио да га повезе. Усташа је сјео у Симићева кола и када су били на 3 километру изван града усташа је Симића извукао из кола и убио га.

После Брчког дошао је ред и на остала српска села среза Брчког, да силом пређу на римокатоличку веру. Котарски претстојник у Брчком Монтани Већеслав, који је прије рата много година службовао код управе града Београда, наредио је усмено општинском начелнику у Обудовцу Косановић Стеви, да изда писмено наређење, свима житељима православне вере, да морају на одређене дане прећи на римокатоличку веру. Тако је село Лончари имало прећи на римокатоличку веру на 10 децембар 1941 г.[одине] село Доњи Жабари на 11 и 12 децембра, село Обудовац на 15 и 16 децембра, село Човић Поље на 16 децембра, село Горњи Жабари на 17-18 и 19 децембра 1941 године.

Котарски претстојник Монтани поручио ми је оних дана да дођем са женом и децом к њему. Ја нисам хтео ићи, јер сам се бојао да ћу настрадати. Тек на трећи усмени његов позив, а уз гаранцију једног Хрвата, отишао сам са женом и децом у Брчко и пријавио се котарском претстојнику Монтанију. Кад сам дошао к њему зате-

као сам код њега у канцеларији великог жупана из Сл.[авонског] Брода, коме не знам име³³. Престојник Монтани ми је одмах казао у присутности великог жупана да народ мора да пређе на римокатоличку веру, и да сам ја зато непожељан у Обудовцу, па треба да се отстраним. После кратког објашњења издао ми је котарски претстојник пропусницу за Земун без права на повратак.

Ја сам на 15 децембра 1941 године са породицом отпутовао за Земун и на 18 децембра прешао сам у Београд.

Како сам ја информирани, Срби из среза Брчко одлучили су под цијену највећих жртава да не прелазе на римокатоличку веру.

Како сам већ напред навео главни и најгори усташа у срезу Брчком јесте римокатолички жупник у Трамошници фра-Анто, којему не знам презимена³⁴. Осим њега истакли су се у прогону Срба још МОНТАНИ Већеслав, котарски претстојник у Брчком; БАБИЋ Дане, поштански чиновник у Брчком; Ужичанин Рашид, муслиман из Брчког, за којег не знам које му је право занимање. Друге усташе не познајем.

Предњи записник ми је прочитан и ја га усвајам за свој.

ЗЕЛЕНБАБА Душан, шофер-механичар из Голубића, општине и среза Книн, стар 28 година, изјавио је 16 јуна 1942 године следеће:

За време рата био сам шофер у Јадранској ауто чети у Книну. После слома Југославије остао сам и надаље у Книну и био сам шофер Др. Новаковић Нике, Министра у пензији и ондашњег председника општине. Книнску крајину запосела је одмах талијанска војска и тамо је владао мир и ред све док нису дошли усташе.

На 20 маја 1941 године извршено је разграничење између Краљевине Италије и независне државе Хрватске. После тога припао је Книн са околицом независној држави Хрватској.

На 21 маја 1941 године преузели су цивилну власт у Книнској крајини усташе из Книна. На 28 маја 1941 г.[одине] дошли су у Книн усташе из Загреба и тада је тек настао прогон Срба. Одмах је настало пљачкање српских дућана и приватних кућа. Усташе су одузели кључеве од српских трговина, па су после проваљивали у те трговине и пљачкали робу. Исто тако су одузели кључеве од појединих српских станова, па су проваљивали у те српске станове и пљачкали их. Срби су одмах видели, да им од усташа прети велика

³³ Владимир Саболић.

³⁴ Кларић-Тепелук.

опасност, па су многи одмах оставили Книн и побегли у Кистање, који је потпао под Италију.

На 5 јуна 1941 године провели су усташе прво хапшење и убијање Срба. Тада су похапсили више угледних Срба из Книна и околице. Похапшене држали су неколико дана у затвору Среског суда у Книну, где су их свакојако злостављали а затим су их камионима одвели у Промину, општине Оклај, среза Книн и ту су их најприје убили, а затим бацили у јаму рудника „Монте Промино“. Тада су ухапшени и убијени: Радић Стево, гостионичар и његова браћа Душан и Ратко; Биједов Петар, гостионичар и његов брат Бранко; Билчар Глишо, коњарски трговац; Медаковић Миле, гостионичар; Растовић Тоде, трговац; Кукољ Никола, месар; Јовичић Душан, фотограф; Мартић Ђуро, обућар; Поповић Мијо, свештеник; Бранковић Јован, поштар – сви из Книна, те више других, којима се не могу сетити имена; Затим: Калат Симо, радник из Книнског Поља; Марић Душан, радник из Голубића; Кесић Тоде, радник из Голубића и Церовац Лука, трговац из Стрмице. Са овима су били ухапшени и одведени у „Монте Промино“: Марић Илија Марков, земљорадник из Голубића; Новаковић Тоде Ђурин, жељезничар и још један Новаковић Тоде, земљорадник, оба из Книнског Поља. Све напред наведене Србе усташе су довели до рудника „Монте Промино“, повезали их једним великим конопом и тако свезане постројили око рударске јаме, а затим су пуцали у њих из митраљеза. После тога су их све побацали у јаму. Наведена двојица Новаковића, те Марић нису били убијени, а нити рањени неким случајем, већ су онако бачени у јаму, па су после одласка усташа изишли из јаме, те још извукли Церовац Луку, трговца и Бранковић Јову, поштара, који су били само рањени. Церовац и Бранковић као рањени нису могли трчати, па су их ухватили хрватски сељаци из Промине и убили их камењем близу реке Крке. Остала тројица успели су пребацити се преко реке Крке и побећи у Кистање. Наведена тројица су и сада живи и налазе се код својих кућа као живи сведоци усташких зверстава.

После тога усташе су наставили са убијањем Срба. Неке су убијали код кућа, а неке су доводили у Книн у затвор Среског суда, а одатле одводили у камионима у правцу Госпића и од тада се о њима ништа не зна. Сигурно је да су и они убијени.

У међувремену од средине месеца јуна, па до 27 јула 1941 године убијени су следећи Срби: Петојевић Васо, трговац из Книна; Момић Јово, Војновић Јово, Дамјановић Петар, Радиновић Никола,

Клинац Никола; Марић Тодор, сви земљорадници из Голубића, као и више других, којима не знам имена. Из села Жагровића, општине Книн убили су усташе једне ноћи 27 људи из племена Брадаша. Исто тако убијени су многи Срби из многих других околних села, али ја не могу навести њихова имена. Рачуна се да је до 27 јула 1941 године по усташама убијено у срезу книнском 500 до 600 Срба.

На 30 Јуна 1941 године ја сам путовао из Книна за Београд. На жељ.[езничкој] станици Зрмања усташе су ме скинули са воза и довели у Книн, те ставили у затвор Среског суда. Усташе су ми тада у затвору одузели 3.400 динара готовог новца, затим 2 одела, од којих је једно потпуно ново, 2 пара ципела, од којих је један пар потпуно нов, и један џепни сат марке „Лонжин“ 3 кошуље, један зимски дугачки капут и 1 кожни кофер, те много других ситних ствари. Одузете ствари вределе су у оно време 23.000. динара, а са одузетим новцем, претрпео сам штету од 26.400. динара. Одузети новац и ствари никада ми нису повраћене. У затвору сам остао 23 дана. За то време су ме усташе страшно тукли и злостављали. Тукли су ме кундацима, штаповима и газили ногама. По два дана нисмо добивали храну, а када смо је добили, онда по два дана нисмо добивали воде.

Са мном у затвору били су: Момић Глишо, поштар из Книна и Кукољ Никола, пешадијски поручник бивше Југословенске војске родом из Жарковића крај Книна, те више других Срба сељака и грађана, које нисам познавао. Усташе су их све тукли. Некоје су усташе убили у затвору, а љешеве убијених по ноћи су извозили из затвора и бацали у Крку. Имена убијених не могу навести.

На 23 јуна 1941 године за време једне шетње по авлији затвора, успео сам да побегнем. Самном су побегли још наведени Момић Глишо и Кукољ Никола. Крили смо се у оближњим шумама све до 27 јула 1941 године, када су српски четници освојили околину Книна.

Србима из Книнске крајине додијала су крволоштва усташа, па су почели у масама бежати у шуме. Побегли Срби повукли су се у шуме према Бос. Грахову, па су са Србима из среза босанско-граховског организовали отпор против даљих насиља усташа. И ја сам се придружио овим Србима. Један мали део ових Срба био је наоружан са пушкама, а остали су се наоружали са секирама, рогњама и колцима.

На 27 јула 1941 године Срби су започели борбу против усташа и за два дана т.ј. до 29 јула 1941 године заузели су сва места

у срезу босанско-граховском у Книнској крајини, као и у околици Дрвара. Једино нису заузели само место Книн, јер талијанска посада, које се је налазила у Книну, није дозволила четницима улазак у Книн. Усташе су се пред четницима повукли најпре у Книн, а затим из Книна побегли су према Загребу.

Када су четници заузели Книнску Крајину, понудили су водство Ђујићу Момчилу, свештенику из Стрмице крај Книна, који се је тога водства и примио, те се и сада налази на челу четника, који држе српска села Книнске Крајине у својој власти.

Концем месеца маја 1942 године поновно су се појавили у Книну усташе, који из Книна не смију залазити у околна српска села, јер се боје четника. Једино, ако када којег Србина где-год насамо нађу, онда га мучке убију и потом се крију. Особито су се истакли у прогону Срба и као усташе: ШИМИЋ Вјекослав, фратар фрањевац из Книнског Поља. Он је био стварни вођа усташа у Книну. Сва убиства Срба извршивала су се по његовом наређењу и према његовим упутствима. Он је шта више и сам лично својом руком убијао Србе. Одлазио је са усташама и у Бос. Грахово, Кијево и Врлику, одводио Србе из тих места и убијао их. Овај фратар усташа побегао је пред четницима прошле године у Загреб, где се наводно и сада налази. Затим су се истакли: Арановић Фране, земљорадник из Врпоља и претседник книнске општине; Шимић Перо, земљорадник из Голубића; Марић Шпиро, трговац из Книна; Славић-Кулић Драго из Книна.

Ја сам напустио Книн на 9 јуна 1942 године и са пропусницом, коју сам добио од талијанске војне команде пошао на пут. Из Земуна сам прешао у Београд на 14 јуна 1942 године помоћу једног пријатеља.

Друго немам ништа исказати, а на исказано и прочитано ми могу се и заклетити.

КОКОГУШ³⁵ Славко, гостионичар из Високог, општине и среза истог, стар 38 година, изјавио је 11 јуна 1942 године следеће:

Одмах после успоставе независне државе Хрватске појавили су се у Високом усташе под водством Топчагића Мустаје, геометра из Високог. Усташе су били домаћи Хрвати и Муслимани.

До Св.[етог] Ђурђа т.ј. до 6 маја 1941 године деловање усташа у Високом и околици није се скоро ништа примећивало. Једино су разлупали споменик Краља Александра, али у Србе нису дирали.

³⁵ Кокоруш.

На 6 маја 1941 године рано, већ око 3 сата ујутро дошло је у једном камиону око 15 наоружаних усташа из Сарајева. Некоји су били у усташким униформама некоји у цивилним оделима. Исто јутро рано почели су уз помоћ домаћих усташа вршити претресе у српским кућама под изликом да траже оружје. Уједно су хапсили Србе и одводили их у затвор среског начелства. Обавили су кућни претрес и код мене, те ме после тога затворили, и ако код мене нису ништа нашли. Осим мене, затворени су после обављеног претреса још: мој брат Благоје трговац; Малић Глигорије, самарџија; Ерић Жарко, бравар код жељезница и Иванић Јосо, трговац, сви из Високог; затим Бијелов Душан, земљорадник из Чекрића; Мирић Данило, земљорадник из Чекрића; Братић Милош, земљорадник из Топузовог Поља; Кувач Митар, земљорадник из Топузовог Поља; Бјелош Сретен, лугар из Топузовог Поља; Дабић Остоја, жељезничар из Високог; Дабић Остоја, земљорадник из Кралупа. Два дана после Св.[етог] Ђурђа т.ј. на 8 маја 1941 године ухапшени су још: Карић Гојко, трговац и Гаврић Стјепан, пиљар обојица из Високог.

Ја сам одмах био затворен у самицу и у 5 сати после подне предведен сам пред котарског пристава Аџимехмедагић Мустају, који ми је прогласио пресуду, да сам кажњен са 10 дана затвора и да тај затвор морам одмах наступити. Ја сам га питао за разлог, али ми је он казао да не треба ништа даље питати и при томе је слегао раменима. Ја сам тада стекао уверење, да је он пресуду изрекао по наређењу Струјић Ивана хотелијера из Високог, који је био познат као утицајан усташа, а баш се је тада налазио у соби котарског престојника. Ја сам затвор одмах наступио. Исто тако пресуђен је на 10 дана затвора и наведени Плавшић Јосо, те затвор одмах наступио. Остали су по усташама тај дан у затвору среског начелства истучени, а затим спроведени у Сарајево.

Када сам ја изашао из затвора, отишао сам у Сарајево, да потражим свога брата Благоју, али га нисам нашао, већ су ми на полицији казали, да су они сви на 10 маја 1941 године спроведени у Загреб. После тога нисам могао ништа сазнати о мојем брату Благоју, а нити се уопште штогод знаде о судбини осталих Срба, који су са њиме одведени из Високог. Сигурно су сви убијени.

Уочи Видов-дана т.ј. на 27 јуна 1941 године у вече усташе су ухапсиле око 25 Срба из високог, међу њима и мене. Држали су нас 10 дана у затвору, а затим пустили кућама.

Концем месеца јула 1941 године ухапсили су домаћи усташе: Лазих Корнелија, чиновника финансијске дирекције из Сарајева, који је боравио у Високом; Николић Милу, електричара, Гошић Бошка, берберина; Бјеладиновић Душана, среског пристава; Жалица Милоша, пензионера; Танасковић Мишу, студента; Јагнучић Љубу, студента, Бесатовић³⁶ Бранка, трговца; Карајовановић Михаила, поштара; Шотра Милана, гостионичара; Дабић Бранка, жељезничара; и Ковачевић Владу, среског школског надзорника, сви из Високог; затим: Бокарац³⁷ Виту, земљорадника из Куле Бање³⁸ општине Високо; Пајкић Мирка, жељезничара из Долинопоља³⁹, општине Високо и Мирића⁴⁰, жељезничара такође из Долинопоља⁴¹, општине Високо. Сви ови Срби одмах су по усташама отерани у Госпић.

Наведени Николић Миле и Пајкић Мирко спроведени су после из Госпића у Јасеновац где су били у логору све до конца месеци марта 1942 године, када су са 11 других Срба заточеника ослобођени и спроведени у Србију⁴². Када сам ја овог пролећа доспео у логор у Јасеновац, пропитивао сам се за судбину одведених Срба, па сам дознао да су у логору у Јасеновцу убијени: Беатовић Ранко, Жалица Милош, Карајовановић Михаило, Ковачевић Владо, Шотра Милан, Дабић Бранко, Бокарац⁴³ Вито и Гошић Бошко. За судбину других одведених Срба нисам могао ништа сазнати, па је сигурно да су и они негде убијени.

Пар дана после тога усташе су дигли неколико боље стојећих српских породица из Високог и околице, одпремили их у логор у Славонску Пожегу, од куда су пребачени у Србију. Њихова имања су усташе после разграбили. Дигнути су и отпремљени у Србију: Плавшић Дионизије, трговац са породицом, браћа Пловић Јоцо, Гојко и Угљеша, трговци са породицама. Вукојевић Мирко, банкарски чиновник са породицом, Попић Мило, трговац са породицом, Попић Таса, трговкиња, Митровић Алекса, трговац са породицом, Илић Вељко, трговац са породицом и Арнаутовић Тодор, трговац сви из Високог. Затим: Кувач Новица, земљорадник из Топузова

³⁶ Беатовић.

³⁷ Бухарац.

³⁸ Куле Бањер.

³⁹ Долипоља.

⁴⁰ Љубо, депортован из Госпића у Јасеновац и тамо убијен.

⁴¹ Долипоља.

⁴² Саслушање Мирка Пајкића налази се у зборнику *Јасеновачки логор*.

⁴³ Бухарац.

Поља са породицом, Ђокић Риста, земљорадник из Подлугова са породицом, Радић Ђурђа, домаћица са дететом из Влакиње, Вуковић Ристо, пензионер из Подлугова, те још неки други чијих се имена не сећам.

Једнога дана у месецу септембру 1941 године дошли су усташе из Високог у село Калотић, општине мокроношке и то Омер Делија, Вилаловић Расни, Хаџибајиновић Галиб и Стјепо, којему не знам презимена. Прва тројица усташа су муслимани, а потоњи је Хрват. Они су у том селу најприје обавили претрес код Цвијетића Душана, земљорадника, тражећи тобож оружје. Када код њега нису пронашли никаквог оружја, тукли су га, а затим му наредили, да их наизменице на себи носи најпре у село Мауровићи, а одатле у село Радовље. Цвијетић је ово усташко наређење морао извршити, па су тај дан усташе на њему наизменично јахали и он их је тако на себи морао носити из својега села у наведена села. После тога наредили су му усташе, да се сутрадан са своја два брата пријави у Високом у усташком стану. Браћа Цвијетићи су се пријавили, али су их усташе дочекали пред усташким станом и казали им, да се не требају пријављивати, већ да могу ићи кући.

Једнога дана у месецу новембру 1941 г.[одине] дошао је из Загреба у Високо један усташки повереник, којем не знам име. Он је заједно са једним фратром из Високог, коме такођер не знам име, посетио Митровића Јосу, учитеља, Васиљевић Мију, трговца и Дабића Ристу, ћевабцију и наговарао их да пређу на римокатоличку веру, те да за прелаз наговоре и остале Србе. Они су то одбили. После тога још су поједини Хрвати из места наговарали Србе а да пређу на римокатоличку веру, али су Срби то одбили.

Српско-православне цркве у срезу Високом нису срушене, већ су само затворене и запечаћене.

После тога Срби су у срезу Високом били у главном мирни све до 16 априла 1942 године, када су усташе поновно извршили хапшења и одвођења Срба.

На 16 априла 1942 године дошли су у Високо усташе из Сарајева појачани са полицијским агентима сарајевске полиције, те су уз потпору усташа и жандармерије из Високог извршили хапшење Срба, а овај пут и неких муслимана. Тада сам и ја поновно ухапшен. Осим мене ухапшени су још: Филиповић Владо, учитељ; Радић Витомир, ђак гимназије; Жалица Рајко, ђак гимназије; Попић Симо, ђак гимназије; Мандић Милош, ђак гимназије; Манојловић Мила-

дин, ћебеџија; његова жена Драгиња; Дабић Милена, домаћица, сви из Високог, те Гргић Никола, земљорадник из Блажуја, општине Хацић. Овај пут су с нама ухапсили и 24 Муслимана из Високог. Исти дан повезали су нас жицом за руке – два по два – и отпремили у Сарајево. У Сарајеву смо преслушани код полиције. Мене су окривили, да сам у независној држави Хрватској сакупио новчане прилоге за сиромашне српске породице. Остали Срби, те Муслимани окривљени су, да су имали везе са партизанима у шуми.

Из затвора у Сарајеву пуштено је кући 12 Муслимана, а од Срба Шербић Анђелија.

Док смо се ми још налазили у полицијском затвору у Сарајеву, доведена је из Коњица једна група од 26 Муслимана, 5 Срба и 2 Хрвата. У овој групи било је измешано мушких и женских. Из ове групе пуштено је из Сарајева њих 19 својим кућама, а остали су задржани у Сарајеву и после с нама отпремљени у Јасеновац. Исто тако дотерана је у Сарајево једна група од 34 мушкараца. У овој групи било је и Срба, Хрвата и Муслимана из неких места у Босни. Из ове групе пуштено је 9 кућама а остали су задржани и после с нама отпремљени у логор у Јасеновац.

На 10 маја 1942 године отпремљени смо у логор Јасеновац. Тамо су нам усташе код доласка одузели сав новац, рубље, прибор за пушење и уопште све, што смо код себе имали.

Прву вече упали су усташе у бараку, у којој смо ми били смештени и извели из бараке 3 Србина и 2 Муслимана, које су пред баракком страховито тукли тобож ради тога, јер да су се спремали на бегство. Међутим о бегству није могло бити ни говора.

У логору у Јасеновцу били смо свега 10 дана. За то време смо чули од других заточеника, који су тамо дуље времена били, да су усташе у логору у Јасеновцу убили врло много Срба. У новије време доводе у Јасеновац жене и децу и тамо их убијају, а њихове лешеве пале у цигларској пећи.

Други дан по нашем доласку у Јасеновац, а то је могло бити на 13 маја 1942 године видели смо, како сукља дим из циглане, а истодобно је отуда допирао и велики смрад. Осећали смо сви по смраду, да се пале људски лешеве. Тада нам је у поверењу казао један Јеврејин заточеник који врши дужност гробара у логору и који суделује код паљења лешева, да је тај дан спаљено 40 дечијих лешева, и то српске деце.

На 18 маја 1942 године отпремљен сам у групи од 500 заточеника из Јасеновца у Земун, ту сам остао до 27 маја 1942 године, када сам преведен у Београд.

Нарочито су се истакли у прогону Срба и као усташе: ТОП-ЧАГИЋ Мустаја, геометар, ИЛОВАЧА⁴⁴, фратар фрањевац из Високога, који је био духовни потстрекач свих прогона Срба, СТРУЈИЋ Иван, хотелијер; МАТАРАЦИЈА Шевко, трговац; МАТАРАЦИЈА Рефик, трговац, МАТАРАЦИЈА Авдо, трговац, МАТАРАЦИЈА Авдо, поткивач коња; ФИЛИПОВИЋ Фрањо, пензионер; ТУРВА Мијо, ковач; ТУРБА Перо, ковач; КАВАРДИЋ Рагиб, трговац; ПРЕЖИЋ Салем, трговац, Браћа НИКОЛИЋИ – Јосо, Антон, Мито и Пепо, трговци; ДУСПЕР Антон, гостионичар; ТОМИЧИЋ Виктор, порески чиновник; ГРЕБ Руди, лимар; ПИЊО Рашид, гостионичар, ПИЊО Муниб, конобар; БЈЕДИЋ Салко, кафеџија; БОЖО којему не знам презимена али знам да је родом из Бугојна и да је по занимању ткалац врећа и БЕГТАШ Рефик, ашчија - сви из Високог.

Више ми ништа није познато, а на исказано и прочитано ми могу се заклетити.

БОГУНОВИЋ Марија, домаћица из Ливна, стара 26 година жена Богуновић Саве, жанд.[армеријски] наредника, сада са службом у Шапцу, мати једног детета.

ЦРНОГОРАЦ Љубо, бифеџија из Челебића, општине исте среза Ливно, стар 32 године, сугласно су 24 јуна 1942 године исказали следеће:

Одмах после успоставе независне државе Хрватске појавили су се у Ливну усташе. У усташке редове ступили су домаћи Хрвати, Муслимани и Цигани, под водством Др. Урмовића Драге, адвоката и Кајића Владе без занимања, а духовни вођа усташа био је Др. Срећко Перић, фратар-фрањевац у самостану Горица крај Ливна.

Усташе су одмах у почетку позвале свештеника из Ливна Станишић Косту и трговца Павловић Живка, да као утицајни људи иду с њима по српским селима купити оружје од Срба. Њих обојица морали су се одазвати томе позиву, па су путујући заједно са усташама морали саветовати Србима да предаду оружје и да им се

⁴⁴ Фра Велимир, крштено име Миле – *Hrvatski biografski rječnik*. Виктор Новак у регистру књиге *Magnum Crimen* наводи име Борис! Постоји и трећа верзија имена: „kršteno Mile, fra Boris – *Svijetlo riječi – Ni krivi ni dužni*, Sarajevo, 9. jun 2015: www.ktabbih.net

после тога ништа неће догодити, а у противном ће бити стрељани.

Када су усташе на преваран начин од Срба покупили оружје, онда су почели са покољем.

Уочи православних духова прошле године, т.ј. на 7 јуна 1941 године усташе су отишли са великим аутобусом из Ливна у село Губин. У овом селу навратили су се код месног свештеника Ћатић Ристе, који их је добро почастио са јелом и пићем. Када су се усташе код овог свештеника добро најели и напили, онда су замолили свештеника да позове своје парохијане, јер да им они имају нешто саопштити. Свештеник је то уочио и одазвало се је 6 његових парохијана, који су дошли у свештеников дом, где су се налазили усташе. Усташе су таде казали свештенику, да заједно са својим парохијанима пође са њима у Ливно, где ће бити саслушани, а потом одмах пуштени кућама. Свештеник и његових 6 парохијана сели су у усташки аутобус, да се са усташама одвезу у Ливно на саслушање и аутобус је кренуо. Успут су усташе хватали остале Србе и трпали у аутобус. Тако су успут ухватили још 6 Срба из Губина и стрпали их у аутобус тако, да је било 12 Срба сељака и свештеник тринајести. Усташе су свештеника и његових 12 парохијана довели на брдо више села Сухаче, око 2 км. удаљено од Ливна. На овом брду имаде једна велика дубока јама, у коју су сељаци бацали цркнуту стоку. Усташе су свештеника Ћатића и његових 12 парохијана истерали из аутобуса, постројили их уз саму јаму и ишли од једнога до другог и свакоме поједином пуцали у затиљак. Један је успео да побегне од саме јаме. Тај се зове Пејчин Јово, земљорадник, стар око 36 година. Он се и сада налази код своје куће у селу Губину као живи сведок овог усташког зверства. Други је био само рањен у руку и тако бачен у јаму, па се је после када се је спустила ноћ и усташе отишли, некако извукао из јаме и отишао својој кући. И овај се сада налази код своје куће. Његово име не знам навести. Свештеник Ћатић и осталих 10 његових парохијана су што убијена што теже рањени и бачени у јаму, у којој су и остали.

Срби су хтели, да лешеве свештеника Ћатића и његових парохијана изваде из јаме и сахране на православном гробљу. Када су зато сазнали усташе, донели су канту петролеума, полили лешеве у јами и запалили.

На 20 јуна 1941 године око 2 сата после подне одвели су усташе од куће Др. Миртовића Душана, управника бановинске болнице у Ливну и Др. Зубића Косту, судију среског суда у Ливну. Њих

обојицу стрпали су усташе у један особни аутомобил, а успут су на улици срели Др. Маргетића Ранка, адвоката из Ливна, стрпали га у аутомобил и сву тројицу одвезли у правцу Бугојна и убили у шуми званој „Копривница“, која се шума налази на пола пута између Бугојна и Купреса. Усташе су породицама ових убијених Срба казали, да су их одвезли у Немачку на присилан рад, па су чак и лажна писма слали из Сарајева њиховима породицама, као да се тобож они сами са пута јављају.

У ноћи између 11 и 12 јула 1941 године провали су усташе у стан месног свештеника у Ливну Станишића Косте, те одвели њега, његову жену Даницу и кћерку Смиљу и затворили их у основној школи, где су их држали у затвору око 3 недеље. На 31 јула 1941 године одвели су их усташе заједно са неким другим Србима, које су после тога затворили, а чија ћемо имена касније навести, у село Пролог, удаљено око 20 км. од Ливна, где су их све убили.

На 13 јула 1941 године затворили су усташе у затвор Среског начелства у Ливну следеће Србе из Ливна: Бајило Јову, трговца и његовог сина Угљешу; Ивицу Николу, трговца; Радета Тому и његовог брата Раду, трговце; Краварушић Николу, власника аутобуса; Лалић Рајка, шофера; Пуцарић Милана, шофера; Јовановић Ранка, гостионичара; Кујунџић Милојка, посадника; Стевић Мирка трговца; Павловић Живка, трговца; Видовић Уроша, чиновника Среског начелства, сви из Бугојна. Са њима затворили су и више Срба сељака из околних села, али ми не знамо навести њихова имена. Све њих држали су усташе у затвору до 26 јула 1941 године када су их по ноћи извели из затвора, стрпали у камион и одвезли у поменуту шуму „Копривницу“, где су их све убили и тамо закопали.

На 28 јула 1941 године затворили су усташе у затвор среског начелства све остале Србе мушкарце из Ливна, као и многе Србе сељаке из околних села под изликом, да су се у суседном селу Гламочу појавили четници, па их морају затворити и саслушати. Истодобно су усташе довели у Ливно у 5 камиона око 300 Срба мушкараца из Врлике, среза Сињ и затворили их у основну школу. Све ове затворене Србе усташе су сваку ноћ почевши од 29 јула па даље, по партијама одвозили у камионима везаних руку позади са бодљикавом жицом у хрв. [атско] село Пролог и тамо их ножевима клали. После таквог одвођења затворених Срба, усташе су се враћали по друге Србе, а имали су крвава одеда и кржаве руке. Осим тога одеда су им била попрскана са мозговима убијених Срба. Овако су уста-

ше кроз 8 дана одводили из затвора Србе у поменуто село Пролог и тамо их клали. Када су се на концу побојали, да би могла у Ливно доћи талијанска војска, јер је њезин долазак био наговештен, онда нису имали времена, да затворене Србе одвозе камионом у Пролог, већ су их убијали у самој основној школи, а њихове лешеве закопавали су у ђубришта, или су дизали поднице у собама основне школе и испод школског патоса трпали лешеве убијених Срба. Усташе, који су извршили овај покољ после су се хвалили са речима: „Ала смо се напили српске крви“. Тада су били затворени и убијени: делом у селу Прологу а делом у основној школи: Станишић Коста, прота, његова жена Даница и кћер Смиља; Радић Илија, гостионичар; Зељковић Миле служитељ среског начелства; Добријевић Јово, гостионичар и његов син Саво; Лалић Илија, гостионичар; Лалић Тодор, лугар у пензији и његов син Слободан док је његов старији син Рајко већ раније убијен како смо то навели; Љубоја Никола, гостионичар Ловрек⁴⁵ Дане, грађевни мајстор и његов син Владо, студент богословије; Митровић⁴⁶ Ђорђе, трговац и његов син Владимир, ђак трговачке академије; Радета Шпиро, поседник, Ђурен⁴⁷ Гојко, грађевински мајстор, Ђуран Димитрије, самарџија и његов син Перо; Билбија Бранко, радник; Стричевић Душан, трговачки помоћник, брат преслушане Богуновић Марије; Краварушић Илија, надзиратељ телеграфских пруга и његов син Тома; Павловић Риста, кафеџија; Дувњак Гавро, кафеџија и његов син Живко; Анђић Драго, седлар; Басара Јово, пекар, Арнаут Душан, кафеџија и његов брат Бранко, такођер кафеџија; Ловран⁴⁸ Илија, радник, Бобушић Илија жанд.[армеријски] наредник у пензији; Сердаревић Љубо, полиц.[ијски] стражар и његова браћа Дане, кафеџија и Момчило, бравар; Вулета Драго, пошт.[ански] служитељ; Бабић Дане, ткалац; Загорац Нико, ткалац његов син Војин и брат Глиго, такођер ткалци; Томовић Љубо, директор Српске банке и његов брат Урош, обућар; Мрачило Алекса млинар; Коњих⁴⁹ Љубо, млинар; Ждеро Шпиро, радник; Маљковић Славко, учитељ и његова браћа Илија, војни наредник и Ранко, лугар; Наерловић Свето, лугар; Љубоја Симо, кафеџија; Ждеро Тоде⁵⁰, земљорадник; Црногорац Мање, ђак гим-

⁴⁵ Ловрен.

⁴⁶ Митранић.

⁴⁷ Ђуран.

⁴⁸ Ловрен.

⁴⁹ КОњик

⁵⁰ Тодор.

назије, сви из Ливна, те много других из околних села, а нарочито из Губера. Тада је убијено свих скупа Срба преко хиљаду. После извршеног покоља у Ливну није остао нити један Србин мушкарац, старији од 16 година. Једино поштеђено је 6 стараца, старих око 70 година, од којих су после убили једнога, именом Маргетић Симу, оца убијенога Маргетић Ранка.

На 21 августа 1941 године више полиц.[ијских] стражара иши су по српским кућама у Ливну и носили један циркулар, у којем је усташки логорник Лиовић позивао српске породице, да се исти дан у један сат после подне скупе у основној школи у Ливну, одкуда ће бити исељени у Србију. У циркулару им је напоменуто, да са собом понесу сав новац и накит, те 50 кг. робе.

У одређено време сакупили су се у основној школи у Ливну следеће српске породице из Ливна: Лазић Ангела, жена убијенога Рајка, шофера и њезин син стар 3 година, те њезина мати Пуцарић Стака; Кујунџић Даница, жена убијенога Милојка, поседника. њезина кћер Сека, стара 22 године и синови Зоран, стар 20 година и Бато стар 17 година; Радета Тарса, жена убијеног Томе, трговца и њене кћери Богдана, стара 18 година и Соња, стара 15 година; Радета Веселинка, жена убијеног Раде, трговца и њени синови Миле, стар 15 година, Дејан, стар 12 година и трећи син, стар 9 година; Стевић Савка, жена убијеног Мирка, трговца и њене кћери Драгица, стара 16 година, Даница, стара 8 година, те синови Дејан, стар 12 година и Веселин, стар 10 година; Глигић Драгиња, жена пок.[ојног] Миње, обућара, њена кћер Ранка, удова иза Др. Митровића Душана, лекара, кога су усташе међу првима убили, како смо то напред навели, и њених двоје деце и то; син Бато, стар 7 година и кћер Весна, стара 10 година, те сестре Митровић Ранка и кћер и Глигић Драгиње и то Веселинка, стара 35 година и Мила стара 22 године; Обрадовић Јулка, удова; Зубић Обренија, жена убијенога Др. Зубића Крсте, судије; Ивица Смиљка, жена убијенога Николе, трговца и њезин син Крсто, стар 10 година и Брацо, стар 8 година; Баило Јово, трговац, његова жена Драгиња, кћерка Стојка, стара 22 године, кћерка Ковиљка, удата Бокић и њезиних двоје деце старих једну и три године; Баило Добрила, жена убијенога Угљеше, трговца и њена три сина у старости од 2-5 година; Маргетић Симо, трговац стоком и његова жена Мара, док им је син Др. Ранко, адвокат раније убијен; Наерловић Јованка, жена убијеног Боже, надзорника путева и њезине кћери Веселинка, стара 27 година и Мирјана, стара 25 година.

Горе наведеним и сакупљеним српским породицама усташе су казали, да су њихови мужеви, односно очеви по њима већ иселени у Србију, па ће и њих све тамо иселити и тако им све скупа саставити. Ово све била је усташка лаж, јер су њихови мужеви, односно родитељи већ раније по усташама убијени. Да би усташе што боље уверили ове српске породице, да их намеравају иселити у Србију, издали су им и уручили пропуснице. Ове српске породице поверовале су усташама и за моменат сматрале се сретнима, да ће отићи у Србију и тамо се састати са својим мужевима, односно очевима. Међутим њихови мужеви, односно очеви били су, како смо то навели, по усташама већ убијени.

Око 1 сат после подне истога дана дошао је пред основну школу један велики усташки аутобус и усташе су у овај аутобус стрпали све српске породице, да их тобож воде у Србију. Међутим усташе су ове српске породице одвезли у правцу Бугојна и довезли их у поменути шуму „Копривницу“, где су пре тога убијени њихови мужеви, односно очеви.

Када су ове српске породице доведене у шуму „Копривницу“, скинуте су са аутобуса и одведене у средину шуме, која је већ била блокирана усташама-сељацима из села Купреса. Усташе су све ове српске породице најпре повезали бодљикавом жицом затим одузели од њих сав новац, накит и друге ствари, а потом их све свукли до гола. После тога усташе су силовали све млађе жене и девојке, па чак и недорасле девојчице, њихове мајке су поставили, да то гледају. Усташе су тада међу осталима силовали и Весну, кћерку убијенога Др. Митровића, стару само 10 година, а ово силовање морали су гледати њезина мајка и бака, те тетке.

После извршеног силовања жена и девојака и малих девојчица усташе су приступили мучењу свих српских породица. Тако су појединима живима секли руке, ноге, вадили очи, резали носеве и поједине делове тела, а женама и девојкама секли дојке. Малој деци су резали главе и ове главе бацали матерама у крило. Неку малу децу бацали су у зрак и дочекивали на ножеве. Бајило Добрила, жена убијеног Угљеше, трговца, била је у другом стању. Њој је приступио један усташа, ставио јој руке на прса и наредио, да мора тако руке држати, а он је хтео, да јој кроз руке прободе прси. Када је усташа приступио извршењу овог својег крвавог и гнусног злочина, Добрила се је почела бранити, а усташа је позвао у помоћ једног усташу и они су Добрили ножем распорили трбух и из трбуха јој је

испао плод од 5 месеци. Тако су све ове српске породице из Ливна на 21 августа 1941 године у шуми „Копривница“ на најзверскији начин по усташама убијени и ту бачене у једну јаму. Касније су и пси развлачили делове њихових телеса.

Аутобусом, се којим су наведене жртве превезене из Ливна у шуму „Копривницу“ управљао је Дуран Исмед, шофер из Ливна, који се сада налази у Сарајеву као шофер код управе полиције. Он је сам лично гледао сва зверства и злочине, које су усташе у шуми „Копривници“ извршили над невиним српским породицама, па се је и сам над тим згроио. Повративши се у Ливно сутрадан т.ј. на 22 августа 1941 године од узрујања напио се је и све испричао, шта се је догодило са наведеним српским породицама.

Овај шофер испричао је све ово и Чизмић Алији, учитељу занатске школе у Ливну. Овај Чизмић Алија, био је мој сусед (преслушане Богуновић Марије), па ме је сутрадан на 23 августа 1941 године позвао у свој стан и све ми ово испричао, те ме је подједно упозорио, да се усташе спремају, да на исти начин покољу и преостале српске породице из Ливна, а да то мисле учинити у недељу на 24 августа 1941 године. Он ме је уједно упутио, да одмах сутрадан одем до команде талијанске војске, која је била у селу Губеру, удаљеном 4 км. од Ливна. Ја сам, Богуновић Марија, сутрадан рано т.ј. на 24 августа 1941 године отишла у село Губер, тамо испричала у Команди талијанске војске све шта се је догодило са наведеним Србима и молила, да талијанска војска узме у заштиту преостале српске породице у Ливну, јер да им усташе спремају исти покољ, који би се имао да изврши већ 24 августа 1941 године после подне. Командант талијанске војске одмах је наредио, да 40 талијанских војника одмах оде у Ливно у усташки логор и заштите од покоља преостале српске породице из Ливна. Мени су (Богуновић Марији) талијански официри казали, да одмах одем у Ливно и обавестим остале српске породице, да се одмах све скупе у кућама Пајића и Коњика, где су већ били смештени талијански официри и војници, па да ће нас тако све заштитити.

Исто јутро, т.ј. на 24 августа 1941 године усташе су преко општ. [инског] стражара позивали све преостале српске породице, да исти дан у један сат после подне морају сакупити у основној школи у Ливну, па да ће одатле бити транспортовани у Србију. Међутим усташе су намеравале, да тај дан све преостале српске породице одведу у шуму „Копривницу“ и убију на исти начин као и оне раније.

Ја сам са својом сестром Славком Стричевић одмах на тај дан ишла од куће до куће и обавештавала све српске породице шта се је догодило са оним српским породицама, које су одведене 21 августа 1941 године, па сам их упозоравала да не иду у основну школу, већ да сви иду у куће Коњика и Пајића, где ће их од усташа заштитити талијанска војска. Некоје српске породице нисам доспела обавестити, јер су оне већ биле на позив усташа отишле у основну школу, али су ове породице талијански војници избавили из основне школе и отпремили их у куће Коњика и Пајића. Остале српске породице напустиле су своје домове и изравно отишле у куће Коњика и Пајића и тако се ставиле под заштиту талијанске војске. У ове две куће сместиле су се и некоје српске породице из Гламоча, које су побегле пред усташама. Оне српске породице, које се нису могле сместити у наведене две куће, јер су биле препуне, смештене су у шаторе талијанске војске.

Усташе су после тога провалили у све српске напуштене станове и радње, а исто тако и у станове и радње оних српских породица, које су они поубијали, и све су опљачкали и однели у једен магацин, из кога су после све ове ствари међусобно поделили и однели својим кућама.

После је талијанска војска преузела у Ливну војничку управу и тако заштитила преостале српске породице од покоља са стране усташа.

Истодобно са покољем Срба у Ливну, усташе су вршили покоље у селима среза ливањскога.

Село Голињево налази се 15 километара удаљено од Ливна. У овом селу живели су заједно Срби, Хрвати и Муслимани. У селу је било око 50 српских породица. Једног дана у месецу јулу 1941 године дошли су у ово село усташе из Ливна и уз помоћ домаћих Хрвата и Муслимана покупили су све српске породице и одвели их под изликом, да их воде на саслушање. Одведене српске породице постројили су на једном пољу крај села, где су их најпрве повезали и опљачкали, а затим одрасле мушкарце заједно са мушком децом одвели су на брдо звано „Тушница“ и ту их све живе бацили у једну дубоку јаму. 3 недеље после тога двоје деце некако су сами живи изашли из ове јаме. Како су ова деца била врло слаба од претрпљеног страха и гладовања, Котарски престојник сместио их је у бановинску болницу у Ливну, али су усташе за ово сазнали и једнога дана дошли у болницу и ову децу заклали на болничким креветима.

Овај пут су усташе заклали у болници и све остале Србе, који су се ту налазили на лечењу.

Жене и женску децу из села Голињева усташе су одвели на брдо „Камешницу“ и ту их бацили у једну дубоку јаму кроз коју протиче вода. Из ове јаме после је река Цетина избацивала поједине лешеве.

На исти начин и у исто време извршили су усташе покољ Срба у селу Главице, које је удаљено од Ливна око 8 километара. У овом селу спасило се је бегством само 6 српских породица.

У селу Прологу налазила се је само једна српска породица презименом Арнаут. Остали житељи били су сви Хрвати. Хрвати из овог села упали су једне ноћи у кућу ове српске породице и извели из куће оца, матер, сина, синову жену и троје деце под изликом, да их селе у Србију. Све чланове ове породице одвели су исту ноћ у једно поље крај села и тамо их убили из пушака и оставили на пољу. Сутрадан дошли су исти усташе, да лешеве ове убијене породице покопају, па су тада нашли живу једну девојчицу од 10 година, којој је било име Мара. Ова девојчица именом Арнаут Мара, седела је међу лешевима и била наслоњена на мртву своју матер. Када је угледала усташе, молила их је, да је не убију са речима: „Чико, ја сам жива, немојте ме убити.“ Усташе су међутим и ову девојчицу убили њезин леш закопали заједно са осталим лешевима породице Арнаут.

У селу Лиштани биле су само 4 српске породице презименом Цвијетић. Остали житељи били су Хрвати. Једнога дана у месецу јулу 1941 године Хрвати из овога села као усташе покупили су све чланове ове породице, извели их на једно поље крај села и тамо их све убили. Спасео се је само један дечак, који се је случајно налазио у то време у шуми код стокe.

У селима Рујани Горњи и Доњи извршили су усташе у месецу јулу 1941 године такођер покољ Срба. Један део Срба из ових села убили су одмах у селима код кућа, а други део одвели су у шуму звану „Кланац“ и тамо их свезали, те тукли, а потом живе бацили у једну дубоку јаму. Када су их побацали у јаму, онда су за њима бацили још неколике бомбе и каменице. У ова два села убијено је око 500 Срба - мушкараца, жена и деце.

Након овог догађаја што је протекло 38 дана, дознале су талијанске војне власти, да у поменутој јами у шуми „Кланац“ има живих Срба, па су одмах организовале спасавање и извукли из јаме 13 живих Срба. Међу спашенима било је такођер и жена и деце.

Познато нам је, да су се некоји, који су спашени из ове јаме звали презименом „Лалић“. Све ове спашене Србе талијанска војска отпремила је у Ливно и сместила у болницу, да се лече и опораве. Некоји су у болници умрли, а некоји су остали живи.

У месецу јулу 1941 године извршили су усташе покољ у селу Чампразлијама⁵¹. У овом селу убили су домаћи Хрвати-усташе око 200 Срба, мушкараца, жена и деце, а куће им опљачкали и потом запалили.

На 29 јула 1941 године дошли су усташе из Ливна у село Челебић и тамо сазвали месне Хрвате на скуп, где су им у поверењу казали, да су добили наређење од поглавника из Загреба, да сви Срби морају бити поклани, а Хрвати – сваки у својим селима – морају клање Срба извршити. Затим су усташе из Ливна поделили Хрватима из Челебића војничко оружје, које су собом довели, те их позвали, да одмах изврше покољ Срба у Челебићу. Хрвати из Челебића добивши оружје, одмах су се дали на посао и опколили поља, на којима су Срби радили и позвали их, да се предаду, јер да их они морају ухапсити, пошто се води борба са четницима у Гламочу, па се боје, да би и они тамо отишли. Обећали су Србима, да ће их након неколико дана пустити на слободу. Срби су овоме поверовали и предали се Хрватима својим комшијама. Хрвати су тај дан до 6 сати у вече затворили све Србе мушкарце из Челебића у основну школу. Тада је затворено свега око 150 Срба мушкараца. Између 6 и 8 сати у вече дотерали су у затвор и жене и децу. Око 9 сати исте вечери пустили су жене и децу са изјавом, да иду својим кућама, а мушкарци ће остати и за неколико дана такођер бити пуштени кућама.

Исту ноћ око један сат после пола ноћи Хрвати из Челебића наоружани војничким пушкама и митраљезима сакупили су се пред школском зградом и све затворене Србе повезали бодљикавом жицом и конопцима, а затим их отерали у шуму звану „Лисковац“ и довели их до дубоке јаме зване „Бикуша“. Ту су их над јамом постројили и тукли кундацима и штаповима, а затим започели у групама бацати живе у јаму. Када је Вујновић Зекан видео, да им нема спаса, повикао је осталим Србима: „Скачите сви замном у јаму.“ Срби су на то сви поскакали у јаму. Међу овим Србима који су скочили у јаму, налазио се је и Црногорац Ђорђе, брат саслушаног Црногорац Љубе. У поменутој јами налазе се полице (банкови), па се је један велики део Срба зауставио на овим полицама, док је дру-

⁵¹ Чапразлијама.

ги део пао у дубину јаме. Они, који су се зауставили на полицама остали су живи. Усташе су после тога бацили у јаму неколико бомба и каменица, те верујући, да су сви бачени Срби у овој јами мртви, отишли су својим кућама и исти дан по ноћи покупили жене и децу из Челебића и довели их у основну школу и тамо их све поклали. Тада је у основној школи у Челебићу поклано око 300 жена и деце.

Црногорац Ђорђе први се је у јами некако одрешо и из јаме се некако извукао. Он је одмах набавио и донео дугачке конопце и спасао остале Србе из јаме, који су остали на животу. Тако је око 80 Срба мушкараца из Челебића спасено из јаме „Бикуше“ у шуми „Лисковцу“ Црногорац Стеван, отац саслушаног Црногорац Љубе, био је спасен из јаме „Бикуше“ након 31 дана. Он је одмах после тога услед исцрпљености умро у селу Радановцима.

Срби, који су се на описани начин спасили из јаме „Бикуше“, отишли су у српска села среза босанско-граховског и испричали све шта им се је догодило. Одмах су са Србима из села босанско-граховског организовали отпор против даљих злочинстава усташа. Усташе су се престрашили отпора Срба, па нису смели да наставе са даљњим покољем.

После извршеног покоља усташе Хрвати из Челебића потпуно су опљачкали све српске куће.

На 20 августа 1941 године дошла је у Ливно талијанска војска, која је кратко време после тога разоружала усташе и од тада је престао покољ Срба у овом крају.

До 20 августа 1941 године убијено је и поклано у срезу ливањском према доста тачно прикупљеним податцима свега 5.600 Срба и то мушкараца, жена и деце.

Овим описаним покољем Срба у срезу ливањском руководио је Др. фра Срећко Перић, фратар фрањевац из самостана Горица код Ливна. Овај фратар родом је из среза ливањскога, а имаде једну сестру, која је у ливањском срезу удата за једног Србина. Он је прије покоља једне недеље са олтара у цркви у Горици сакупљеним Хрватима наредио да започну покољ Срба са речима: „Браћо Хрвати идите и кољите све Србе. Најпре кољите моју сестру, која је удата за Србина, а онда све Србе одреда. Када овај посао завршите, дођите мени у цркву, где ћу вас исповедити и причестити, па ће вам онда сви греси бити опроштени.“ После тога започео је покољ Срба.

Упоредо са покољем Срба пљачкали су усташе српске домове и куће, а потом их палили.

Усташе су намеравали да у ливањском срезу после извршеног покоља поруше све српско-православне цркве, али их је у томе спречио долазак талијанске војске.

У ливањском срезу нису Срби нагоњени, да пређу на римокатоличку веру, јер су били осуђени на покољ све до једнога. Спасео их је од потпуног покоља само долазак талијанске војске.

Особито су се истакли у прогону Срба и као усташе: Др. Фра Срећко Перић, фратар фрањевац у самостану Горица крај Ливна, који је за време Југославије био дуже времена римокатолички свештеник у Нишу. Са овим фратром прогонили су Србе и остали фратри из овог самостана – њих око 20 – који су такођер наступали као усташе, али ми њихова имена не знамо. Уз Фратра Перића и остали фратри овог самостана пострекавали су Хрвате на покољ Срба. Надаље су се истакли у прогону Срба и као усташе: Др. УРМОВИЋ Драго, адвокат; КАЈИЋ Владо, трговачки помоћник; СЛЕПЧЕВИЋ Владо, власник аутобуса; ЛИОВИЋ, логорник, који је дошао из емиграције; ЈАЗВО Јоко, општ.[ински] начелник у Ливну; ЧЕВРО Иво, гостионичар; ГОТОВАЦ Стипо, гостионичар и његов син; ФРАНИЧ Чоко, трговац, ФРАНИЧ Тони, звани „Маџар“, фарбар; БОГИЋ Стипо, трговац и његових пет браће; ЛИЦИЦА Бошко, поседник и његова четири брата; КАИЋ Крешо и Драго, учитељи основне школе које је школовало Српско просветно друштво „Просвета“ у Сарајеву; КАИЋ звани „Џиџи“ са својом браћом Крстаном и Бошком; ДОЛИЋ Никола и Мијо, ткалци; ТУСТОВИЋ Владо, бивши намештеник Војно-техничког завода у Крагујевцу; КАИЋ Нико, трговац; ТАДИЋ Станко, пекар; ГРАБОВАЦ Звонко, општински бележник; ПАВИЧИЋ Раде, учитељ и његова сестра ПАВИЧИЋ Ковинка кројачица; муслимански хоџа, којему не знам име, а који се је за време Југославије признавао Србином; ЧАКАР Смајо, месар; Јарић, циганин и трговац стоком; Браћа Борићи, цигани; МУРГА, месар; ДОЛИБИЋ Мијо, шофер, сви из Ливна; ЧАЧИЈА, сељак из Суваче, који је са Павелићем био у емиграцији; ФРАНИЋ, ПЕРАЈИЦА и БАРАЧ, шофери из Губера, те многи други, чија имена не знамо. Може се мирне душе казати, да су сви Хрвати и Муслимани што судјеловали, а што одобравали покољ Срба осим врло малих изнимака. Усташком покрету у овоме срезу придружили су се и у њему одушевљено судјеловали и сви домаћи цигани. Нису овај покољ одобравали: Чизмић Алија, учитељ; Чизмић Муко, шофер, Дуран Хасан, шофер и Пајић Шиме,

столар, сви из Ливна. Њих су Хрвати ради тога замрзили, па су их денунцирали талијанској војној власти, да су комунисти, ради чега су исти похапшени и интернирани.

Ја Богуновић Марија напустила сам Ливно 31 маја 1942 године и задржала се у Земуну код своје сестре све до 21 јуна 1942 године, када сам прешла у Београд.

Ја Црногорац Љубо прешао сам у Београд још на 16 новембра 1941 године.

Друго ништа нам није познато, а на исказано и прочитано нам можемо се и заклетити.